

Marcság Gergely
SÚLYOS HAGYOMÁNY
Előadások, cikkek, recenziók

Kárpátaljai Magyar Könyvek
286.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

Készült
a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

© Marcsák Gergely, 2020

© Intermix Kiadó, 2020

Felelős szerkesztő: **Shrek Tímea**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-615-5757-19-8

ISSN 1022-0283

Marcsák Gergely

SÚLYOS HAGYOMÁNY

Előadások, cikkek, recenziók

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2020

I. MÚLTUNK TÜKRE

A SZTÁLINI ELHURCOLÁSOK TÉMÁJA IRODALMUNKBAN

Fontos, hogy a sztálini deportálások tényét nemcsak történelmi, hanem irodalmi szempontból is bemutassuk, hiszen a téma irodalmi interpretációjának jellemzése annak köztudatban elfoglalt helyét is jól szemlélteti.

Kárpátalja magyar lakosságát sajátos identitás jellemzi, ami hosszú történelmi folyamatok során alakult ki. Világszemléletünk alakulásában az játszott a legnagyobb szerepet, hogy közösségünk több sorsfordító jelentőségű traumát élt már át. A kárpátaljai magyarok sorsát a terület hovatarozására vonatkozó XX. századi embertelen politikai döntések pecsételték meg. A folyamatos változásokat, és az ebből eredő állandó létbizonytalanságot jól példázza a terület hivatalos elnevezésének folytonos változása is. Erről Pilipkó Erzsébet identitásról szóló munkájában így ír: „Az elmúlt majd nyolc évtized során többféleképpen nevezték: a Károlyi-kormány alatt Ruszka Krajnának, Trianont követően, a „cseh időben” Ruszinszónak, Podkarpatszka Rusznak, Ruténföldnek, Podkarpatyijának, a Volosin-féle ukrán bábállamban Karpatszka Ukrajnának, a Horthy-kormány idején Kárpátaljának, 1945 után hivatalosan Kárpátontúli területnek, a mindennapi szóhasználatban azonban továbbra is Kárpátalja maradt.”¹

Közösségünk és szűkebb pátriánk önálló története a trianoni döntéssel, Kárpátaljának a fiatal csehszlovák államhoz való csatolásával kezdődik. Az új intézményes keretek között fontos volt az irodalmi és kulturális élet újrászervezése, melynek bizonyítéka többek közt az az antológia-sorozat, ami Nyitrán látott napvilágot, és a *Szlovenszkói magyar írók antológiája* címet viseli. A kiad-

¹ Pilipkó Erzsébet. Identitás és hit III. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010 – 102.o.

ványban a szépirodalmi művek előtt tanulmányok is olvashatók, melyek rálátást engednek a kor társadalmi-kulturális problémáira. Krammer Jenő tanár, író tanulmányában a szlovenszkói magyar irodalom lélektani aspektusaival foglalkozik, és munkájában ma is aktuálisnak tűnő jelenségekre hívja fel a figyelmet: „a szlovenszkói magyar szellemi élet, tehát az irodalom is lélektani szempontból rendkívül bonyolult képlet: sokféle erő tör egymásra benne, s csak azok kiegyenlítődése teremtheti meg az egészséges, alkotó jövőt. Európa és magyarság, állampolgárság és nemzetiség, város és falu sokszólamú vitája egyezkedik benne, keresi a közös nevezőt.”² Európa és magyarság, állampolgárság és nemzetiség – gondoljunk bele, talán más megközelítésben, de ezek a fogalmak ma is meghatározzák a közbeszédet.

A csehszlovák időszak után egy rövid fellélegzést követően Kárpátalját 1945-ben csatolták hivatalosan is a Szovjetunióhoz. A sztálini kommunista vezetés véres bosszút állt a helyi magyar lakosságon, és ennek következményeit máig a kárpátaljai magyarok legnagyobb tragédiájának és kollektív traumájának tekintjük. Az 1991-ben megjelent Évgyűrűk kiadványban szerepel egy Csatóry György-cikk, melyben ezt írja a szerző: „Úgymond három napi helyreállítási munkára hívták be a férfitakoságot 18-tól 50 éves korig, amit később hadifogságra változtattak. A mit sem sejtő emberek tiltakozás nélkül fogadták a hírt, bevonultak. Embertelen körülmények és kegyetlen bánásmód fogadta őket már a szolyvai, a szambori és a szánoki gyűjtőtáborokban. A megpróbáltatásokat sokan nem éltek túl”.³ Mint a rendszerváltás utáni első e témában megjelent publikációk egyike, irányt mutat a kutatásban, megfogalmazza, hogy érdemes lenne az egykori táborok helyszínén, illetve a 4. ukrán front hadműveleti levéltárában vizs-

² Krammer Jenő. A szlovenszkói magyar irodalom – lélektani szemszögből. In: Szlovenszkói magyar írók antológiája. Szerk.: Dallos István–Mártonvölgyi László. – Nyitra: Lówy Antal és Fiai Nyomdája, 1937 – 27.o.

³ Csatóry György. Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Évgyűrűk '90. Szerk.: Dupka György. – Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1991 – 79.o.

gálódni. Ez azóta megtörtént, a legtöbb kutatást Dupka György végezte, aminek sok tényfeltáró kiadvány lett az eredménye. De vajon miként jelenik meg ez a közösségi trauma irodalmunkban?

Az 1943. május 15-én megjelent *Magyar Csillagban* Illyés Gyula, Márai Sándor, Veres Péter, Tamási Áron és más szerzők közös vallomást intéztek az olvasókhoz, melynek fontos tétele a következő: “irodalmunk történetéből is úgy ismeretes a magyar író, mint nemzetének lelkiismerete”. A lelkiismeret pedig őszintén vall mindenről, ami körülvesz bennünket, ami a lelkünket nyomja – akár a kisebbségi léthelyzetben is.

*„Zengjünk hálát lelkes dalokkal
a nagy Sztálinnak
és a pártnak
egész boldogságunk ott csengjen a dalban
zengj hangosabban!”⁴*

(Bakó (Balla) László: *Zengj Hangosabban*, 1951)

Balla László kötetcímadó versének részletében érezhetően nem a lelkiismeret szólal meg, hanem a kor politikai elvárása. Nézzük, hogyan szól ezzel szemben Vári Fábián László *Jó, hogy az éjjel* c. versében a közösség hangján mélyen átélt történelmi tapasztalattal:

*„Mert félelemben neveltek minket,
félve adta ránk anyánk az inget,
de már a gyermek is megtudhatja,
a rettegésnek ki volt az atyja,
szülte, dajkálta s hány a barátja.
A történelem majd kiokádja.”⁵*

⁴ Bakó László. *Zengj hangosabban! Verseik.* – Uzshorod: Kárpátontúli Kiadó, 1951

⁵ Vári Fábián László. *Ereimben az idő* – Budapest: Magyar Napló Kiadó, 2015

Ilyen sorokhoz persze sokat kellett várni a politikai szemléletváltásig. Az addig erőltetett optimizmus rossz hatással volt irodalmunkra, és a lágerélmény, mint tabu téma, a szépirodalomban nem fordult elő. A hallgató és elhallgattatott túlélőkkel megszakadt az az emlékezet, ami a közösségi trauma fájdalmát a fiatal generációval érzékeltette volna.

Közismert tény, melyik volt az első említése a deportálásoknak szépirodalmi műben. Irodalmi értéke mellett emiatt is vált híressé Kovács Vilmos regénye, a *Holnap is élünk*. Egy helyen bukkan elő a deportálások témája, mikor a főhős, Somogyi Gábor hazatér szülőfalujába pihenni, és hűgával, a vidéki tanítónővel, akit Moszatnak nevez, beszélgetnek:

– És milyenek a gyerekek?

– Milyenek? Rendesek.

– Úgy értem, hogy tudsz-e nekik mást is adni, vagyis befogadnak-e mást is, mint a számtan vagy a vegytan. Szóval nincs-e bajod a szülői ráhatással?

– Nem értem pontosan, mire gondolsz

– Nézd, Moszat, jól tudod, hogy annak idején a felnőtt férfiak megjárták a munkatáborokat. Azt akarom tudni, hogy ezeknek a gyerekeivel hogyan boldogulsz?⁶

A főhős szájába adott mondatok valóban óriási jelentőségűek. Emellett viszont az alkotó szorongatását is tükrözik. Egyfajta írói bizonytalanság érződik ki belőlük. Mikor Somogyi Gábor „valami más” átadására, befogadására kérdez rá, valószínűleg nem a szovjet ideák szajkózását kéri számon testvérétől, a mondat második fele mégis a meghurcolt szülők esetleges ráhatását feltételezi. A szerző emellett tárgyilagosan ír, nem ítélkezik, azt az olvasóra bízta. Talán az elhurcolások említésének mentésére egyfajta egyházkritikát is kimondat Moszattal, aki arra panaszkodik, hogy a szülők templomba járatják gyerekeiket, és az a ta-

⁶ Kovács Vilmos. *Holnap is élünk* – Ungvár–Debrecen: Kárpáti Kiadó–Csokonai Kiadó, 1989 – 109.o.

nítás szöges ellentétben áll az iskolai tananyaggal. Ám a választ a kérdésre a következőképpen kezdi, ami a deportálások ténye mellett szintén nagyon fontos kortünet:

– Gabikám, ezek a gyerekek már csak apáik elbeszéléseiből ismerik azokat az időket. Nem az ő élményük, a hatás sem az. És más idők járnak.⁷

Ez az észrevétel, az igazság elhallgatásának következményei jól érzékelhetőek ma is. Irodalmunk az élmény, a hatás hiányában nem bővelkedik a sztálini elhurcolások témájára írott művekben. Pedig ez a történelmi időszak ihlette például Nagy Zoltán Mihály remekművét, *A sátán fattyát*.

A negyvenes években született versek, Fedák László, Vadnay András, Tar Géza, Huszti Béla szerzeményei, valamint a lágerfolklorának is nevezett ismeretlen szerzőjű művek összessége különösebb költői értékkel nem bír, fontosságuk kortörténeti szempontból mégis felbecsülhetetlen. Balog Sándor versei és Mészáros Sándorné *Elrabolt éveim a Gulágon* c. visszaemlékezései szintén nem találtak nagyobb visszhangra irodalmi berkekben. Pedig az előbb említett szerzők saját élményeikre támaszkodva alkottak.

Nem személyes lágerélmény, de a családi emlékezet ihlette például Czébel Lajos következő sorait:

*„Míg március-óhajtásom szállt,
apám szorgos gyalujából
szibériai hóforgács hullt,
zúdult sohasem fogyón az ólban,
szabad óráinak műhelyében
– már nem volt tehenünk –
hullott az ember-forgács-história”⁸*

⁷ U.o.

⁸ Czébel Lajos. Fehérbe fogyó láng – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2013

és így folytatja:

*„Akkor is negyvenhétben
Vorkutából döcögő talpfák lépcsőin
március megörzött lángjának melegével
ereszkedett alá apám”⁹*
(Czébely Lajos: *Bujkáló március*)

Talán nem túlzás azt mondani, ezek a sorok megkapó költői képeikkel, a gyermeki rácsodálkozás felnemesített apa-alakjával a szerző legőszintébb vallomásainak egyike.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a sztálini elhurcolások témaköre irodalmunk egy igen kevésé kiaknázott területe, ami-
ben ennek ellenére sok lehetőség rejlik. Közösségünk történelme
legtragikusabb eseményének irodalmi igényű feldolgozása segíte-
né az elhallgatás szülte feledés és homály megszűnését, élő tragé-
diává téve egy olyan sérelmet, ami önazonosságunk részét képezi,
és amit sosem szabadna elfelejtenünk.

⁹ U.o.

BEREGSZÁSZ SZÜLÖTTE, JÁNOSI GYÖRGY

Minden település, minden közösség számára magától értetődően fontos, hogy kulturális értékeit, eseményeit, valamint jelentősebb érdemeket szerzett szülötteit számon tartsa, és az utókor számára megörökítse. A beregszászi születésű Jánosi György neve nálunk sajnos feledésbe merült, szükséges hát, hogy megemlékezzünk az író, költő, népművelő református papról. Kárpátaljáról indult, hogy aztán, hivatásától vezérelve, egy a Mecsek északkeleti lábánál fekvő kis település, Váralja református lelki pásztora és egyben kulturális mindenese legyen. Alakja a község emlékezetében ma is elevenen él, nemrégiben közösségi házat neveztek el róla.

AZ ELŐZMÉNYEK

E sorok írója is csupán egy éve ismerte meg a papköltő nevét egy véletlenül – és azóta sem tisztázott úton – hozzá került fényképről, melyen a „Jánosi György ref. táborig lelkész” felirat olvasható, illetve egy dátum: 1918. január 23.

Jánosi György (jobb oldalon) táborig lelkészként 1918-ban

Az internet segítségével hamarosan előkerültek egy azonos nevű, egykori váraljai lelki pásztorról szóló tudnivalók. Hogy a fénykép és az adatok egy személyt takarnak, azt egy környékbeli lakos interneten való jelentkezése, és egy általa eljuttatott, 1950-es *Konfirmációi emléklap* képe bizonyította, Jánosi György aláírásával. Egy ilyen szerencsés „nyomozás” után sikerült felvenni a kapcsolatot a váraljai Jánosi György Közösségi Ház vezetőjével, Győrfi Andreával, aki már a névadó részletes életrajzával tudott szolgálni.¹⁰

GYERMEK- ÉS IFJÚKORA

1889. február 8-án született Beregszászban, tízgyermekes családban. Az iparosmester édesapát a család korán elvesztette, Jánosi nevelőapja harangöntő volt. Gyermekkora élményei ihlették több későbbi meséjét is. Teológiai tanulmányait a Sárospataki és a Budapesti Református Theológiai Akadémián végezte 1909 és 1913 között. 1915 őszén írta II. lelkészképzésítő vizsgadolgozatát, melynek az *Egyházi életünk reformjának szükségessége, főbb eszközei és a várható eredmények* címet adta. Már ekkor kitűnt kritikai és jobbító szándékú magatartásával.

1914-ben veszi feleségül a szintén beregszászi, hozzá haláláig hű Csiszár Ilonát, aki két lányt és két fiút szült neki. Papi hivatását Mogyoródon kezdte el, és az I. világháború éveiben táborig lelkészként szolgált. A háború utolsó évében, 28 éves korában készült a már említett fénykép is.

VÁRALJÁN

Az előző lelkész, Dóczy József halála miatt 1918. szeptember 22-én a váraljai református gyülekezet nyolc jelölt közül Jánosi Györgyöt választotta új lelkészéül. Az országban uralkodó háború utáni állapotok miatt azonban tényleges szolgálatát csak 1919. március 23-án kezdhette meg. Negyven évig állt gyüleke-

¹⁰ Az intézményvezető, Győrfi Andrea által összeállított anyag alapján közlöm Jánosi György életrajzi adatait.

zete élén. Lelkeszi hivatása mellett végzett közösség-szervező és kulturmissziós tevékenysége a harmincas évektől mutatkozik meg, irodalmi munkássága mellett a népművelés és hagyományörzés terén bontakozott ki. Lelkes kezdeményezője annak, hogy Váralja bekapcsolódjon az országos méretet öltött Gyöngyösbokréta nevű népművészeti mozgalomba. A mozgalom 1931-ben kezdődött, s az ötletgazda és lelkes szervező Paulini Béla 1945-ben történt halálával végleg megszűnt.¹¹ Jánosi Györgynek köszönhető tehát, hogy a Gyöngyösbokréta történetével és a mozgalom keretében színpadra vitt népi bemutatókkal foglalkozó szakirodalmak sorra megemlítik Váralja szerepét. Itt említhetjük a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában őrzött, Gönyey Sándortól származó kéziratot is, aminek tanúsága szerint a váraljai csoport egyedülként mutatta be a vidékre jellemző hátravágós táncot és a tolnai csárdást, valamint a fonóbeli maskurások néphagyományát.¹²

*Konfirmációi emléklap Váraljáról (1950)
Jánosi György aláírásával*

¹¹ Pálfi Csaba. *A Gyöngyösbokréta története*. In. *Táncstudományi Tanulmányok*. – Budapest, 1970

¹² Gönyey Sándor. *A Gyöngyös-bokréta története* (kézirat) In. Dóka Krisztina–Molnár Péter. *A Gyöngyösbokréta, írások és dokumentumok a mozgalom történetéből*. – Folkszemle, 2011, Link: <http://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta/index.php>

A második világháború utolsó évei és a német megszállás erőt próbáló időszak volt Jánosi György életében. 1944-ben a Gestapo több nemzeti érzelmű szószóló és egyházi személyiség ellen indított hajtóvadászatot, ő maga is több hónapos bujdosásra kényszerült. Kilátástalan helyzetét csak fokozta a hír, miszerint fia, Ifj. Jánosi György, aki tisztként szolgált, Budapest ostrománál orosz hadifogságba esett. Két év elteltével egy szibériai munkatáborban hunyt el.

A lelkész több mint hat hónap elteltével tért vissza gyülekezetéhez, és a reménytelen időkben is töretlen hittel vezette nyáját. 1945 után irodalmi téren teljes mellőzöttség várja, és az ötvenes évek Rákosi-féle diktatúrája már papi hivatásából is szeretné eltávolíttatni a nemzet iránti hűségében továbbra is töretlen lelkészt. Erre 1953-ban adódott lehetőség, mivel Sztálin halálakor a templomra kitűzött gyászlobogót leszedette, és kijelentette, hogy a református egyháznak nem gyászolandó halottja Sztálin. Ezért az ÁVH kínzásai és öt hónapnyi börtön után 1954 januárjában kényszernyugdíjba küldték. Tényleges nyugdíjba lépése előtt 1955 novemberéig csillésként dolgozott a mázai bányában.

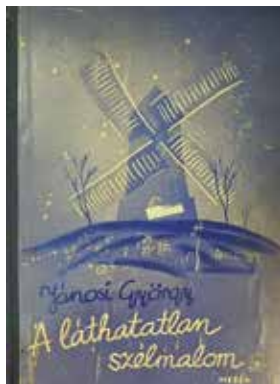
Nyugdíjas éveit Bölcskén töltötte feleségével. 1966. április 29-én a szekszárdi kórházban hunyt el 77 éves korában. Feleségével együtt a váraljai temetőben nyugszik.

IRODALMI MUNKÁSSÁGA

Fontos említést tennünk Jánosi György irodalmi munkásságáról is, ami az 1930-as évektől bontakozott ki, és aminek darabjai sokszor a szülőföldjéhez fűződő emlékeiből táplálkoznak. Könyvei 1944-ig viszonylagos rendszerességgel jelentek meg, és bár a kommunista érában is foglalkozott írással, az ekkor született műveit sosem adták ki.

Legjelentősebb és legsikeresebb könyvei mesegyűjteményei voltak, amiket a korabeli kritika pozitívan fogadott. 1939-ben megjelent *Liplop Pali* című gyűjteményéről a *Nyugat*ban nem más, mint Török Sophie írt elismerően: „Jánosi György Liplop Palija viszont népies,

noha valószínűleg nem a nép ajkáról származik. Eredetiségéhez nem értek, de arról tanúskodhatom, hogy kisgimnazista leánykám nagyokat mulat e vidám meséken, és Nemes Török János szellemesen stilizált rajzain.”¹³ Valamint meséivel nemzetközi sikereket is magáénak tudhatott, hiszen *Seholsincsország* (1935) című gyűjteményét 1937-ben Helsinkiben finn, majd 1939-ben észt nyelven is kiadták.

Jánosi György A láthatatlan szélmalom c. mesegyűjteményének borítója
Forrás: antikvarium.hu

A mesék mellett kiadatlan, és az idők során elkallódott népszínműveket is írt, 1942-ben pedig megjelent *Az édes boldogság* című verseskötete.

KIADOTT MŰVEI:

Seholsincsország (mesék, 1935)

A láthatatlan szélmalom (mesék, 1937)

Tumtematon maa /Seholsincsország/ (mesék finn nyelven, 1937)

Liplop Pali (mesék, 1939)

A szomjúfalvi tanítóválasztás (színmű, 1941)

Az édes boldogság (versek, 1942, Jánosi Márta álnéven)

A Holdak szigete (mesék, 1944)

¹³ Török Sophie. Új ifjúsági könyvekről. In: Nyugat, 1939. 12. sz. Link: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00647/20819.htm>

A SZTÁLINI ELHURCOLÁSOK TÉMÁJA VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ MŰVEIBEN

„...az egyéni életpályák és tapasztalatok halmazából még nem lesz történelem.”¹⁴ – szögezi le Vári Fábián László az Együtt folyóiratban részletekben közölt Vásártér című életrajzi ihletettséggű regénye bevezetőjében. Tudjuk azonban, hogy a mai történelemkutatásnak egyik forrása éppen az *oral history*, és a történelmi korok részeseinek visszaemlékezései fontos adalékul szolgálhatnak. Ékes példája ennek a sztálini elhurcolások időszakának kutatása, a túlélők visszaemlékezéseinek lejegyzése, aminek eredménye egy idén napvilágot látott Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak címet viselő könyv, valamint a gazdag lágerköltészetünket bemutató gyűjtemények. Az egyéni tapasztalatok és élmények azonban nemcsak a történetírás számára lehetnek hasznosak. Szerencsére akad, aki a családi legendárium történeteit szépirodalmi igénnyel papírra veti, bemutatva benne egy-egy elődje rendíthetetlen erkölcsi tartását, példát és lelki erőt adva ezzel az olvasók számára. Így válik lehetségessé, hogy a látogt megjárta Fábián László képletesen szólva nemcsak egyszülött fia, de az irodalmat fogyasztó közönség saját démonaival küzdő tagjainak kezébe is fegyvert, aranyvesszőből font korbácsot adjon.

Előadásomban arra vállalkozom, hogy bemutassam a sztálini elhurcolások témáját Vári Fábián László műveiben, különös tekintettel azokra a versben és prózában megörökített élményeire, amik munkatáborba került édesapjához, Fábián Lászlóhoz fűződnek. A költő többször is említést tesz édesapjáról, akinek a gondolkodásában és világlátásában elfoglalt fontos helyéről tanúskodik – az esszéik és interjúik ide vonatkozó részein túl – a művekben többször megjelenő apamotívum. Ennek magyarázata

¹⁴ VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér. *Együtt* 2015/4. 21.

a pszichológusok szocializációval kapcsolatos gondolataiban keresendő, így akár azt is mondhatjuk, hogy a művekben megjelenő apamotívum Carl Gustav Jung apa-imágójának, apaarchetípusának¹⁵ művészi kifejeződése.

Vári Fábán László *Permanens Trianon* című 2010-es jegyzetében így vall: „Az én apám, aki már csehszlovák állampolgárnak született, engem a magyar irredenta eszmék költészetén nevelt. Így, másodgenerációs kisebbségiként 10-12 évesen olvastam először Ábrányi Emilt, Pósa Lajost és Reményiket.”¹⁶ Ezt a hatást a Penckófer János készítette interjúbán pedig egyenesen tehetségének kibontakozásához vezető gyújtópontként értékeli. A *Jég és korbács* című vers sorai egyaránt tanúskodnak az atyai ráhatás szellemi-erkölcsi hagyatékáról, illetve arról, hogy Vári Fábán László mennyire jártas a régi népi műveltségben, és a folklór mélyértelmű motívumait milyen könnyedséggel alkalmazza versnyelvében. Itt így ír édesapjáról: „*Kiválaszt és levág / öt szál aranyvesszőt, / egy fénylő vakond- / túránál megáll. / Korbácsot szerkeszt, / ha kardot nem adhat, / s én állok vacogva / az álmainál.*”

De vajon mit jelenthet az aranyvesszőből font korbács motívuma, mit kap általa az apjától öröklött értékrendnél vacogva strázsáló fiú? Hogy ezt feloldjuk, forduljunk a népi bölcsességekhez, a népköltészethez. Számtalan népmesénk ismert, melyekben az aranyvessző csapása csodálatos varázslatokra képes: gazdagságot hoz, elérhetővé teszi az egyszerű ember számára elérhetetlen helyeket, élővé teszi a kővé változott királyfit, a népballadák árvái kezében pedig megszólaltatja a halott édesanyát. Jótékony hatása mindig a sötétség, a gonosz erői és varázslatai ellen hatnak. Az aranyvessző jelentését pedig tovább gazdagítja a következő bukovinai székely karácsonyi kántáló szöveg: „*Paradicsom közepibe’ / Aranyszőnyeg leterítve; / Azon vagyon rengő bölcső, / Abba’ fekszik*

¹⁵ JUNG, Carl Gustav: Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyerekekről. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995.

¹⁶ VÁRI FÁBÁN LÁSZLÓ: *Permanens Trianon*. *Együtt* 2010/2. 5.

az Úr Jézus. / Bal kezibe' aranyalma, / Jobb kezibe' aranyvessző"¹⁷. Ezzel pedig az aranyvessző Jézus születésének elsőrendű üzenetét hordozza: az igazak reményét. Ezért említettem meg előadásom elején, hogy az irodalom közvetítésével ezt a biztatást bármelyik olvasó magáénak érezheti, főként, ha tudatában van, hogy az előbb említett sötét erőknek hány ártatlan esett áldozatául a történelemben, a remény pedig hány embernek segített túlélni az elmúlt század borzalmait. És meg kell említenünk, hogy Vári Fábián László ismerői számára az is érdekes összefüggés lehet, hogy az általa olyannyira tisztelt költőelőd, Nagy László életrajzi ihletettséggű írásának címe éppen így szól: *Adok nektek aranyvesszőt*.

Az édesapja raboskodásáról – bár lírájában is találunk erre való utalást – prózai írásaiban és interjúbeszélgetésekben szól részletesen Vári Fábián László. A megpróbáltatások első állomása a szolyvai gyűjtőtábor volt, ahol Fábián László sorstársaival együtt 1944 őszétől raboskodott. Az itt tapasztalt körülményekről így idézi fel Vári Fábián László édesapja szavait Kozma Lászlóval készült interjújában: „...a lágerkapu bezárult mögöttünk, sokan meghaltak járványokban, sokan a rossz táplálkozás, a nem megfelelő munkakörülmények, a téli fagyok miatt veszttek oda, különösen azok közül, akiket rögtön tovább irányítottak Ukrajna belső területeire.”¹⁸ A visszaemlékezésekből tudjuk, hogy ők csak hónapokkal később indultak tovább kelet felé, mert a táborban tífuszjárvány tört ki, és karantént rendeltek el. Erről a hátborzongató eljárásról Vári Fábián a *Vásártér* című regényében ír nagyanyja szájába adva a következő szavakat: „De az újlakiak ottmaradtak egész télen Szolyván, mer' a tífusz miatt el lettek különítve, oszt' amikor úgy alakult, látogattuk őket, vittünk nekijek egy kis ezt, egy kis azt, ugyi, amit tudtunk.”¹⁹

¹⁷ www.vilagnakviraga.hu/kotetek/karacsony/karacsony.pdf (Letöltve: 2016. november 11.)

¹⁸ www.szepi.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagtevok/index.html (Letöltve: 2016. november 9.)

¹⁹ VÁRI F. L. 2016. 32.

Ebben az időszakban, 1945. február 23-án, amit a szovjet hadsereg napjaként ünnepeltek, kísérelt meg szökést Fábíán László a szolyvai lágerből. Ezt egy külső forrás, Nagy Jenő visszaemlékezése is megerősíti, amit Dupka György jegyzett le, és a *Megaláztatásban* című kiadványban látott napvilágot. Ebben így vall a sikertelen szökési kísérletről: „Az istállók mögött fél méter vastagságú volt a szögesdrót gomolyag, több rétegben... Ezt legjobban Vári Fábíán László költő édesapja tudná elmondani. Mert ő át akart rajta menni. Ez azelőtt történt, amikor 16 embernek sikerült a lágerből kiszökni... Amikor ő próbálkozott... elkapták...”²⁰ A megghiúsult szökési kísérletet a tábor őrsége szigorúan megtorolta, hosszú kihallgatás és kegyetlen verés várt a fogolyra. Vári Fábíán a *Tábori posta* című regényében is leírta édesapja ezzel kapcsolatos emlékeit, és így folytatja a történetet: „A kerítés alá fegyveres őr állt, és a barakkokból kiterelték, felsorakoztatták a foglyokat. Egyenként hajtották végig a sort a két kerítés között, hogy mindenki lásson, szökésre ezentúl senki gondolni se merjen. Aztán az őrszobába vittek, ahol kegyetlenül megverték. Amikor magamhoz tértem, tolmácsot hozattak, vallatni kezdtek. (...) Végül azt firtatták, hogy kik tudtak még a szökésemről? Ezt is teljesen értelmetlen kérdésnek tartottam, erre sem válaszoltam. Újból megverték, majd bedobtak egy hideg, sötét szobába... Látod ezt a vörös forradást a bal szemem alatt? Kisebb korodban többször kérdezted, hogy mi ez. Most már megmondhatom, hogy egy orosz derékszij nagy rézcsatjának a nyoma... Hát ezért nem örülünk mi a hadsereg napjának, kisfiam...”²¹ Ez az interjúban, valamint a *Vásártérben* is visszatérő emlékként felbukkanó vörös forradás a lágerélmény egy életen át kísértő mementójává vált az egész család számára.

²⁰ NAGY Jenő: *Megaláztatásban* (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén). Ungvár–Budapest. Intermix Kiadó. 1992. 36.

²¹ VÁRI Fábíán László: *Tábori posta*. Budapest. Kortárs Könyvkiadó. 2011. 186–187.

A legnehezebb megpróbáltatások azonban csak ezután vártak a fogságba esett apára. A grúziai Tbiliszibe került kényszermunkára, és az ottani körülményekről a már említett Kozma-féle interjúban így emlékszik édesapja szavaira Vári Fábián László: „Iszonyú éhesek voltunk, kegynek számított, hogy koldulni járhattunk, munkánk végeztével a szemétből szedtük ki az ételhulladékot, krumplihéjat, valahogy megmaradtunk.”²² Fábián László végül két évvel később hazatérhetett. Ennek körülményeire a *Vásártér* című regényben a nagymama emlékszik vissza, aki elmondja, László fiát súlyos mandulagyulladás után engedték haza, kis híján végzetes kimenetelű betegsége miatt levegőt is alig kapott.

A költői életművet már nehezebb ilyen szempontból vizsgálni. Bár Dupka György könyvében megemlíti, hogy Vári Fábián László egyes verseiben „megidézi hozzátartozói elvesztését, a korszak tragédiáját”²³, mégis azt kell mondanunk, hogy a költő lírai nyelvének és motívumvilágának összetettsége nem engedi meg a versek egysíkú olvasatát, azokat nem tudjuk egyetlen történelmi szituációhoz kötni. Jól szemlélteti ezt a *Változatok a halotti beszédre* című vers, melyben érzékletesen beszél ugyan a kárpátaljai magyar közösség kálváriájáról, de a költői törekvés egész históriánkat és az évezredes népi műveltséget is bevonzza, dialógust folytat vele, ezáltal pedig túllép a történelmiségen.

A *Még ma éjjel* című vers két tanulsággal is szolgál az olvasó számára. Hüen tükrözi a negyvenes-ötvenes évek lágertragédiáinak mélységét, illetve bemutatja, hogy a közösséget sújtó malenkij robot feldolgozatlan traumája milyen intenzíven hat annak minden tagjára, beleértve a fiatalabb generációkat, még ha azok családjai emberveszteség nélkül is vészelték át a sztálini represszió korát. A szüleit kereső és a halálukat elfogadni képtelen nyughatatlan lírai én saját fájdalmával erre a nemzedékek gondolkodását

²² www.szepi.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagteвок/index.html (Letöltve: 2016. november 9.)

²³ DUPKA György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár–Budapest. Intermix Kiadó, 2014. 253.

determináló tragédia-sorozatra csatlakozik, így a szerző a következő megrendítő sorokban apja és anyja sírját az egykori lágerek virtuális terében próbálja felkutatni:

*„Tíz éve nem lelem apámat,
s anyám is bolyong öt kis éve.
Lidércfelleg nyomja a mellem,
cserepesedik holdam fénye.*

*Nem tudhatom, hová lehetek.
Talán magamon kívül voltam,
mikor a kocsi megjött értük.
Szólj, aki láttad őket holtan.*

*Nagydonbásztól Krasznójárszkig
felszántok minden gulág-telket,
felforgatom az éjszakákat:
Laci és Márta, hol lehetek?”*

Nem vitás, hogy Vári Fábián László a kárpátaljai magyarság legjelentősebb élő költője, aki a közössége iránt érzett felelősségtudattól vezérelve a magas művészet szintjén képes tolmácsolni szülőföldje kultúráját, történelmének alakulását a legszélesebb körben vett magyar olvasóközönség felé. Ábrázoló művészete bárki számára átélhetővé teszi a hetvenkét évvel ezelőtt történt elhurcolások tragédiáját, a borzalmakat átélte, de hitében és erkölcsi tartásában törhetetlen hősök példája pedig vigaszt és megerősítést jelent a ma embere számára is. Milyen értékeket kapunk a művek olvasásakor? Bízgatást, megtartó hitet és reményt. Egyszóval – „aranyvesszőt”.

„...S EGY REGGEL NEM VOLT MÁR MAGYARORSZÁG.”

A NEMZETI SORSKÉRDÉS ÉS EGYÉNI LÉTÉRTELMEZÉS PÁRHUZAMA VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ *VÁLTOZATOK A HALOTTI BESZÉDRE* CÍMŰ VERSÉBEN

Másodpercnyinek tűnő életünk helye a végtelen idő múlásában, és a létezés oka, értelme örök téma. Az egyén számára fontos a múlt és jelen összefüggése, a sorsszerűség kérdése. A legtöbb esetben pedig, ami fontos az ember számára, fontos az emberi közösség, például a nemzet, nemzetrészt számára is. És igaz ez a kárpátaljai magyar közösségre, hiszen az folytonos fizikai és szellemi veszélyeztetettsége okán önazonosságát, a szülőföldön való létezés jogát a múltban kutatja. Kovács Vilmost idézve: „...málló szirtbe temesetek, / fejem alatt korhadt nyereg, / két lábamnál lócsont sárgul – / ősi jognak bizonyosságul...” (*Verecke*). Előadásomban arra szeretnék rávilágítani, hogy Vári Fábián László *Változatok a halotti beszédre* című verse milyen olvasati lehetőségeket rejt a nemzeti, nemzetiségi és egyéni sors kérdésfeltevéseit vizsgálva, valamint ezen kérdésekre milyen válaszokkal tud szolgálni költészete.

Penckófer János hívja fel a figyelmet tanulmányában arra, hogy Vári Fábián László munkásságának vizsgálatát „*a költői személyiség*”, a történelmi és társadalmi előismeretekkel bíró „*szerező személye*” és a „*lírai én*” keveredése teszi igazán izgalmassá. „...költeményeiben az(ok)on a hang(ok)on szólal meg a «lírai én», amely(ek)ben a nemzet(rész) egésze vélheti hallani a saját (történelmi) hangját.” – írja Penckófer, majd felteszi az

előadásom témájául választott vizsgálati tárgy legfontosabb kérdését: „Tettenérhető-e az a szituáció, ahol «már» nem egyéni a probléma?”²⁴ Vélhetően nem érhető tetten, vagy legalábbis nem markáns választóvonalak mentén, hiszen egyén és közösség problémái egyszerre csendülnek meg a mesterien megszerkesztett, gazdag motívumvilággal árnyalt verssorokban.

A tanulmány szerzője idézi Görömbei András is, aki szerint Vári Fábán László „igen kevés szavú költő”²⁵, de helytállónak tűnik a gondolat továbbfűzése, mely megállapítja, hogy a szűkszavú kifejezésekből meglepően „expresszív erővel villan föl”²⁶ egy-egy költői kép. A szikár kifejezőmódot magyarázhatjuk többek közt: a költői pályán igazodási pontnak tekinthető és indító erejű népköltészet letisztult mivoltával, a publikációs lehetőségek politikai okokból történt beszűkítésével a pályakezdés utáni évtizedekben, de magyarázata lehet Bertha Zoltán fejtegetése is, „a cizellált, míves szó hatásába vetett hit” dominanciája az életműben, ahol a mindenk felett álló „szépségigény az illúziótlan igazmondás szándékával mélyül és teljesedik”²⁷.

Ha Pécsi Györgyi gondolatmenetét követjük, úgy tűnhet, „*érvényes, saját jogú*” költészetet csak úgy teremt az alkotó, ha levetkőzi „a népi, a nemzeti kisebbségéért felelősséget vállaló elkötelezett költő megtépázott és megviselt attribútumait”²⁸. Pedig ezt a költői szerepet, akár önként vállalt, akár a születés helye és a szocializációs közeg szabta rá az alkotóra, levetkőzni nem lehet (és meggyőződésem, hogy az nem is von le egy életmű

²⁴ Penckófer János. Emléklüktetés avagy a hűségre gondol egy kárpátaljai. Vári Fábán László költészete. In. Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Szerk.: Görömbei András. – Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2000 – 490. o.

²⁵ Görömbei András. Kisebbségi magyar irodalmak (1945–2000). – Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001 – 324. o.

²⁶ Penckófer János. Emléklüktetés avagy a hűségre gondol egy kárpátaljai. Vári Fábán László költészete. In. Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Szerk.: Görömbei András. – Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2000 – 493. o.

²⁷ Bertha Zoltán. Szépség és méltóság. In. Együtt - irodalom, művészet, kultúra – 2006/1. – 52. o.

²⁸ Pécsi Györgyi. Olvasópróbák. In. A „bajvívó vonulat örököse...” Vári Fábán László hatvan éves. Összeállította: Csordás László és Dupka György. – KMMI-füzetek: Ungvár, 2011 – 33. o.

értékéből). Álljon itt két gondolat ennek alátámasztására. Az első éppen Vári Fábían Lászlótól való, amit a költő Penckófer Jánossal folytatott beszélgetéséből idézek: „Az egyénnek (...) többnyire alárendelt szerepe van a szűkebb és tágabb közösségi szintekkel szemben annak ellenére, hogy azok minőségi ismérvei (identitástudat, kultúra, gazdasági helyzet) elsősorban az egyes személyek, vagyis az «alapanyag» magával hozott értékeiből állnak össze.”²⁹ Vári Fábían ezt az „alárendelt szerepet” egyéni-személyes és alkotói mivoltában is vállalja, mint látható, társadalmi törvényszerűségnek tekinti, és verseinek többsége is erről a felelősségtudatról tanúskodik. A második gondolatmenet Kovács Vilmosé: „Egy közösség, ha magáénak tudja, szószólójának tekinti az író, bizonyos esetekben kényes, de megkerülhetetlen közéleti feladatokat ró rá.”³⁰ Hogy Kovács Vilmos neve milyen szorosan kapcsolódik társadalmi szerepvállalása által a kárpátaljai polgárjogi mozgalom megszületéséhez, fölösleges bizonygatni. Biztos, hogy egy közösség szószólójának lenni általában nem hálás (főként a rendszerváltás előtti években nem volt az), de az alkotó értelmiség számára magától értetődő feladat. A továbbiakban arra szeretnék rámutatni, hogy éppen a *Változatok a halotti beszédre* című vers, amiben Pécsi Györgyi a „kárpátaljaizás” ellenében az „érvényes, saját jogú” költészet megteremtésének bizonyítékát látja, – egyéb értékei mellett – közösségi érvényű üzenetet hordoz, jelen van benne a XXI. századi nemzetféltség gondolata.

A vers jelentőségét az életművel foglalkozó szerzők mind elismerik és kiemelik. Papp Endre a költőről szóló monográfiájában „*reprezentatív*” alkotásként tekint rá, ami szerinte a „*jövő antológiáiban*” képviselni tudná Vári Fábían László líráját, olyan

²⁹ Vári Fábían László. Verset, ne ocsmány varangyot! (interjú, beszélgetőtárs: Penckófer János). In. Vári Fábían László. Jég és korbács (versek 2002–2010). – Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2010 – 85. o.

³⁰ M. Takács Lajos. „Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták” dokumentumok Kovács Vilmosról. In. Alföld, 1989/6. – 35. o.

összegző versnek tartja, melyben „egy családtörténet keretében a lírikus pátriájának sorsa”³¹ is megelevenedik.

„...mert az olyan nemzetségnek, amely száz év magányra van ítélve, nem adatik még egy esély ezen a világon.”³² – így zárja híressé vált regényét a Nobel-díjas Gabriel García Márquez. Az elemzett vers családtörténete persze merőben más, mint a Száz év magány témája, a Buendíák regényi keretbe foglalt históriája, mégis fontos párhuzam a családi sors és a közösség története közötti kapcsolat, valamint „*a magvaszakadás, az elmúlás*” gondolatának nyomasztó jelenléte. Ezt a gondolatot nyugodt tárgyilagossággal fejti ki a regény narrátora és a versben szereplő lírai én egyaránt. Feltehetően a dél-amerikai regény világára utal a vers első sora is, hiszen nem véletlenül választja Vári Fábián a ledőlt büszke (család)fák virtuális élőhelyéül az „*amazoni erdők*”-et, az utalás pedig még direkttebbnek tűnik, ha tudjuk, hogy az esőerdők fáinak valójában nincsenek is évgyűrűi. Márpedig a lírai én később „időutazásához” használja azokat.

Hogy a címválasztásban éppen a legősibb magyar szövegmé-
künhöz nyúlik vissza a költő, nem meglepő, ismerve az életmű
sűrítő képességét, mely a történelem, valamint a népi és a régi egy-
házi műveltség bevonásával magában egyesíti évezredes kultú-
ránk gazdag motívumrendszerét. Ezen kívül egyetemes emberi
értékeket is felmutat, a címben megjelölt *Halotti beszéd és könyör-
gés* teremtéstörténetének, valamint a vers első részében megjelölt
bibliai Ábel alakjának mitikus világában a családfa már nem le-
het csupán egy nemzetségé, az egész emberiséget szimbolizálja.
Ezáltal pedig a végzetről szóló költői látomások is egyetemes ér-
vényűek, apokaliptikus jövőképet vetítenek elénk.

Érdemes viszont azt is megfigyelni, hogyan reflektál a cím a
klasszikus irodalmi hagyományokra, milyen kapcsolatban áll a

³¹ Papp Endre. Vári Fábián László. – Budapest: Magyar Művészeti Akadémia, 2016 – 178. o.

³² Gabriel García Márquez. Száz év magány. – Budapest: Magvető Kiadó, 1971 – 373. o.

mű Kosztolányi Dezső vagy Márai Sándor Halotti beszédével. „Hát miért vagyok én ennyire fontos?” – teszi fel a költői kérdést Vári Fábián László család és egyén, közösség és egyén konfliktusában, és szinte magától értetődően tárul fel Kosztolányi válasza: mert ő „milliók közt az egyetlen”, az egyszeri és megismételhetetlen gondolkodó entitás. Máraival pedig a hazából kutasztatott alkotó keserűségében, a szétszóródás, a nyelv- és kultúra-vesztés felett érzett bánatban rokon: „Négy apa után hárman maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fébien fent Canadában, / s az ő öccsének sem lesz már utóda.”

A vers négy szerkezeti egységre osztható, melyeket a szerző arab számokkal jelölve választ el, és bár a címben megjelölt *változatok* kifejezés erős tagoltságot feltételezhet, azok tartalmilag mégis kapcsolódnak, egy gondolatmenetet fűznek egyre tovább, jól felépített és megszerkesztett írásműről tanúskodnak. Az első rész beszippantja az olvasót a vers különleges dimenziójába, ahol az erdőirtás okozta környezetrombolás valósága egy transzcendens világgal találkozik. Felvezeti a vers témáját, és beemeli a költeménybe a *családfa* motívumát, ami a második részben válik különös fontosságúvá.

A második, leghosszabb szerkezeti egység az ősök felkutatásának és a nemzeti történelem fontosabb állomásainak színhelye. Itt érhető tetten a Penckófer János által feltételezett pont, amely közösségivé emeli az egyén emlékezetét. Papp Endre is megfigyeli, hogy az archaizáló elemek (tűzáldozat, ördögszegek) és a neologizmusok (computertomográf, gének) keveredése egyedi stílusértékkel bír, az idősíkok szinkroniáját eredményezi, ahol egyetlen lírai énben egyesül a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete. Óhatatlanul idekíváncozik egy újabb idézet Márqueztól: „Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és ahogy visszaemlékszik rá, miközben el akarja me-

sélni”³³. A nemzet, nemzetrészt emlékezete maga a történelem, annak jelenetei (Penckófer szavaival élve) „expresszív erővel” villannak fel a versben.

A családfa történetének első, időben behatárolható alakja, mint Vári Fábrián László írja, „*ős üköm nemzéseképtelen öccse*”, akit „Bocskai vitézlő kapitánya”-ként említ a kétszázötvenedik évgyűrű környékén. Bocskai István a XVII. század elején uralkodott, ebből kiszámolható, hogy a szerző a családfa keletkezését, a család első emlékét az 1350-es évek környékére teszi. Egy nagy ugrással máris egy XIX. századi kolerajárvány idejében találjuk magunkat, ami megtizedelte a családot. A költő ezután apai nagyapjáról tesz említést, aki sok utódot nemzett, de a történelem viharai, a két világháború, az országcsönkítések a nemzetséget újra veszélybe sodorták. Így jutunk el napjaink siralmas állapotaihoz, ahol az atyafiság szentsége megbomolni látszik, és a világban szétszóródott rokonság sem viszi tovább a sok viszontagságot megélt család nevét. Ezt mutatja fel örökségül, végső számvetésül a vers ajánlásában említett Zoltán fiának a szerző: „Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra. / A históriák így érnek véget. / Az íveket az Úr anygala írja, / de sokra a Sátán lehel pecsétet.”

A *Változatok a halotti beszédre* harmadik és negyedik egysége már a költői személyiség egyéni problémáit tárja elénk. Az előbbi a halál és az elmúlás borzalmaival szembenező ember rémálmodokkal terhelt keserű gondolatait jeleníti meg, míg a negyedik egyfajta költői ars-poetica, az élet örömeihez ragaszkodó, a múlandó szépségek megörökítésére törekvő alkotó vallomása. A lírai lélek fájdalomteljes átéléssel sújtó önkifejezésének legszebb leírása: „Ám mellkasom mélyén, ha reng a lélek, / mit a száloptikás kamera sem lát, / azt vérrel lehet csak... Ezért mártom / szívem falába olykor a pennát”. A költő lelke megremeg ugyan az elmúlás gondolatától, ám papírra veti élményeit, a fontosnak tartott érté-

³³ Gabriel García Márquez. *Azért élek, hogy elmeséljem az életemet.* – Budapest: Magvető kiadó, 2008 – 5. o.

keket, hogy azokat az utókorra örökítse. Ebben segíti Vári Fábián Lászlót írástehetsége, mely a kortárs magyar irodalom legjobbjai közé emeli őt.

Nemzetünk sorskérdése: hol van az utunk vége, beteljesedik-e a herderi jóslat? Úgy vélem, Vári Fábián László üzenete ebben az útkeresésben is közösségi érvényűvé emelkedik. Ha képesek vagyunk múltunk ismeretét, kultúránkat, értékeinket magas színvonalon átörökíteni az utókorra, hosszú ideig növekedhet még a magyarok nagy „családfája”.

TOLLAS TIBOR, A FÜVESKERTI KÖLTŐ, KÁRPÁTALJA TRAGÉDIÁJÁNAK SZEMTANÚJA

Kecskési Tollas Tibor (1920–1997)
Forrás: bayerisch-ungarisches-forum.de

2017. május 21-én Milotán, a mai Szabolcs–Szatmár–Bereg megye Kárpátaljával határos településén emlékművet avattak annak emlékére, hogy a később Tollas néven ismertté vált Kecskési Tibor főhadnagy munkájának hála Milota, Uszka és Tiszabecs falvakat nem csatolták a Szovjetunióhoz a csonka-beregi falvakkal egyetemben. Ő a második Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Nagy Ferenc megbízásából a helyszínen gyűjtött információt arról, hogy az említett településekről – ahogy Kárpátalja településeiről is – elhurcolták a felnőtt férfi lakosságot, és szovjet katonai közigazgatást vezettek be. Hogy a stratégiai szempontból is fontos terület mégis Magyarországé maradt, abban Kecskési (Tollas) Tibor a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elé került jelentései segítettek. (Ez a szerv felügyelte a nemzetközi fegyverszüneti és más egyezmények betartását.) A sors kegyetlen fintora, hogy a versírással is foglalkozó Tollas, aki csendőr főhadnagyként szemtanúja volt a beregszászi zsidó gettó borzalmainak, majd első kézből

értésült a málenyikij robotra elhurcoltak szenvedéseiről, 1948-tól maga is megtapasztalhatta a diktatúra üldözöttjeinek szenvedéseit. Kilenc évet töltött a váci börtön foglyaként és a tatabányai rab-
bányában. A váci börtön falai között íródott az irodalomtörténet egy kevésbé ismert, érdekes fejezete: a később füveskertiekként emlegetett hat költő véletlen találkozása.

A füveskertiekről elsőként Rózsássy Barbara József Attila-díjas költőtől hallottam, akinek szándéka, hogy e csoport tagjainak valóban figyelemre méltó teljesítményére felhívja a szakma és a szélesebb olvasóközönség figyelmét, feloldva azt a magyarországi kommunista kultúrpolitika elhallgattatásra és mellőzésre ítéelő, máig ható bélyege alól. Az ide sorolható hat szerző: Béri Géza, Gérecz Attila, Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Tollas Tibor és Tóth Bálint. Szerencsére ezek az életművek lassan a nyilvánosság elé kerülnek, az '56-os forradalom kapcsán például már sokszor hallhatunk a füveskertiek harc közben, fiatalon elhunyt tagjáról, Gérecz Attiláról. Felhívnom a figyelmet a budapesti Magyar Napló 2016. októberi számára, amelynek címlapján a szabadságharc mártír költőjének portréja szerepel, illetve esszét és két verseiről szóló tanulmányt is tartalmaz.

Előadásomban most mégsem vele, hanem egykori rabtársával, Tollas Tiborral szeretnék foglalkozni. Ő is egyike annak a hat költőnek, akik a szigorúan őrzött váci börtön kápolnájának reményt adó, fűvel borított udvarán találkozhattak, és megoszthatták egymással gondolataikat és verseiket. Ezek a költő-foglyok, füzetbe írt, főként a rabok életéről és a szabadságvágyról szóló verseikkel, társaikban igyekeztek tartani a lelket. Tollas Tibor volt az, aki szabadulása és nyugatra való emigrálása után ezeket a költeményeket megjelentette. Életrajzában erről így vall: „A váci börtönben gyűjtöttem egybe az első magyar „szamizdat” írásokat, a „*Füveskertet*”, összesen 12 kézzel írott füzetet, mely celláról cellára vándorolt, majd falba rejtve várta sorsát. Három példányt sikerült közülük

Nyugatra csempészni. Nagyrészt ezekből válogattuk a Bécsben kiadott „Füveskert” antológiát.”³⁴ Tollas az emigrációban társaival együtt lapot alapított, a bécsi szerkesztésű, Münchenben megjelenő *Nemzetőr* című folyóirat főszerkesztője volt 1956-tól egészen 1997-ben bekövetkezett haláláig. Fontos műhelye volt ez a szabadságharc szellemiségét őrző kivándorolt magyar értelmiségnek, és lapszámaiban olyan alkotók verseit is közölte, mint Ferdinandy György, Makkai Ádám, Cs. Szabó László, vagy Faludy György.³⁵

*A Münchenben megjelenő
Nemzetőr c. havilap 1992. áprilisi számának borítója
Forrás: mandadb.hu*

Hogy a kultúrmunkás és költő Tollas Tibor a Kárpátalját és környékét érintő sztálini deportálások, a málenyikij robot szemtanúja is volt, azt Dupka György egy újabb könyvének olvasásakor tudtam meg. Az *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból* című kiadvány korrektúrázása során lettem figyelmes Domszky Gábor hivatkozott történetészoci-

³⁴ Tollas Tibor. *Forgászélben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. (fülszöveg)

³⁵ *Nemzetőr repertórium 1956–1990*. Összeállította: Horák Mária, <http://mek.oszk.hu/04400/04459/04459.pdf>

ológiai dolgozatára, melyből Dupka túlélőktől származó vallomásokat és egy Tollas Tiborral készült interjú is beemel könyvébe. Demszky Gábor munkája *Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a GULAG magyar vonatkozásairól* címmel a *Beszélő* 1988/3. számában jelent meg. Ebben Tollas Tibor a történelmi eseményekről így vall: „1944 decemberében a vásárosnaményi járáshoz tartozó községeket és három további falut, Tiszabecset, Uszkát és Milotát, a Tisza innenső oldaláról, a kárpátaljai területhez csatoltak a megszálló orosz csapatok, és rögtön szovjet közigazgatást vezettek be. Ezek a községek a trianoni Magyarországhoz tartoztak, de úgynevezett „szabadcsapatok” rohanták le őket a határ megváltoztatásának szándékával. Erről a területről minden magyar férfit, 18-tól 50 éves korig összeszedtek „kismunkára”, egynapi étellel és gyalogmenetben elhajtották őket Szolyva felé. (...) De nemcsak ezeknek az átcsatolt területeknek a férfilakosságát hurcolták el. Így történt, ez volt a forgatókönyv egész Kárpátalján... Minden magyar férfit begyűjtöttek és Szolyvára vittek. Állítólag 60-80 ezer embert tartottak itt fogva a legkegyetlenebb módon, élelmezés, fűtés nélkül.”³⁶ A későbbiekben részletesen kitér miniszteri megbízatására, a szovjet területszerzési szándéokra fényt derítő jelentéseire.

Sorsának további alakulása versírói pályájára is rányomta bélyegét. A Vácon töltött börtönévek alatt, költőtársainak hatása révén nagy-szerű verssorokban örökíti meg a rabság mindennapjait, és ad hangot kiolthatatlan szabadságvágyának. 1953-ban, a Gérecz Attila szökése utáni szigorítások – a cellák ablakainak bebádogozása – kapcsán írta legismertebb költeményét *Bebádogoznak minden ablakot* címmel. A szabad élet utolsó reményét szimbolizáló, ablakon beszűrődő napfény megvonása miatt érzett kétségbeesését foglalja versbe. Politikai fogolyként a kommunizmus összes meghurcolt rabjával, így a deportált kárpátaljaiakkal is együtt „zúgja” a mindenkori olvasónak:

³⁶ Demszky Gábor. *Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a GULAG magyar vonatkozásairól*. In. *Beszélő* (szamizdat), 25. szám (1988/3.)

*„A rádiók csak üvöltések rekedten
A szabadságot s az ember jogát.
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát.
S Váctól Pekingig zúgják a rabok:
– Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot! –”³⁷*

A donbászi bányában dolgozó GULÁG-rabok szenvedését és félelmét is leírhatják a *Széncsata* című vers sorai, amiket Tollas Tiborral a tatabányai rabbányában érzett kétségbeesés íratott. A gyakori bányabalesetek, omlások következtében bármelyik munkanap az utolsó lehetett a foglyok számára. Versének végkicsengése mégis optimista, a végsőkéig kitartás gondolatát hordozza, ami sokakat hazasegített a földi pokolból:

*„Nincs éjjelünk, nincs nappalunk,
Nem élhetünk, nem alhatunk
E dalt zúgja a sok motor.
Felettünk sír nem domborul,
A tárna várja otthonul
Testünk, ha egyszer ránkomol.*

*De addig, addig élni kell,
S míg vér, vagy verejték kiver,
Az égig fel-, kihallani –
Hajcsárok, ólmos kancsukák
Szöges szaván egy hang fut át:
– – Kitartani, k i t a r t a n i – – !”³⁸*

³⁷ Tollas Tibor. *Bebádogoztak minden ablakot...* (vers) In. U.ő. *Forgószélben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. – 62. o.

³⁸ Tollas Tibor. *Széncsata* (vers) In. U.ő. *Forgószélben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. – 54. o.

A szibériai lágerekből származó imák, alkalmi versek és Tollas Tibor költeményei arról tanúskodnak, hogy egyformán kínozta a rabokat éhség, bezártság és embertelen munka a kommunizmus összes börtönében és fogolytáborában.

Előadásomat a költő *Kárpátaljai krónika* című versének részletével szeretném zárni. Ebben a költeményben Tollas a 23 Magyarországhoz tartozó településről és a Kárpátalja egészéről elhurcolt áldozatoknak állít emléket, felróva a diktatúra legnagyobb bűnét: a kollektív bűnösség elvének alkalmazását, becsületes, ártatlan emberek halálba hajszolását:

*„A férfiakat puskás örök
hajtották el a szolyvai
táborba, hol ezrével haltak
a „szabadítók” foglyai.
Túl a Tiszán húsú üres falu,
mind férfi nélkül, néptelen,
– Kárpátalján, jaj! így kezdődött
az eltitkolt történelem.*

*Gyalogmenetben csontig fogyva,
ki nem bírta, árokba dőlt,
ki megmaradt, az később halt meg,
– sztrichnin mérge lassan ölt.
Néhányan hazavánszorogtak,
küszöbük előtt estek el...
Hiába kérded, mi volt vétkük,
a halott fogoly nem felel.”³⁹*

³⁹ Tollas Tibor. *Kárpátaljai krónika* (vers). <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/1009-tollas-tibor-karpataljai-kronika>

II. HAGYOMÁNY ÉS FOLYTONOSSÁG

ŐSZ, IDEGENBEN

(ÁRMOS LÓRÁND: *A KILTERNANI ŐSZ*)

Ármos Lóránd Nagykárolyban született, Budapesten él, immár háromkötetes szerző, akinek legújabb kötete *A kilternani ősz* címet viseli. Ennek verseit olvasva furcsa érzésem támad, és az lesz a benyomásom, hogy a költő nem verseket, inkább ciklusokat, sokkal inkább kötetet írt. Meglepő az erős alkotói tudatosság, amivel könyvét felépíti, és egységes, jól határolt tematikai íveket ír le. Versei az otthonkereséssel járó vívódásoknak és egy mozgalmas életút állomásainak lelki aspektusait vizsgálják, hiteles és megszívlelendő üzenetet hordozva többek közt a mai fiatal és középkorosztály számára.

A kötet három ciklusra tagolt, és az első a *Sirály* címet kapta. A kötet rész verseinek legjellemzőbb motívuma az úton levés, a szabadság, a boldogulás, az otthon keresésének fárasztó dinamizmusa. Összességük bevezetője és egyben érzelmi konklúziója annak az életútnak, aminek egyes emlékeit a szerző a követ-

kező két ciklusban foglalja versbe. A szabadságvágy (egyéni és művészi) megfogalmazása fontos szerepet kap itt, és bár a téma veszélyes a nehezen elkerülhető közhelyek miatt, a fogalom megszemélyesítésével meglepően erős, kifejező sorokat produkál a szerző: „Szabadság, drágám, indulhatunk! / Az út, amit veled bejárok / – vége a mellébeszélésnek –, / izgatóbb, mint a változások.” (*Eljön a nap*); „mert a szabadság szép szerető, / és nincs más boldogság, csak a teste.” (*Nem bánok semmit*). A fejezet címadó költeményében pedig Ármos Lóránd a madarak szárnyalását, pontosabban a sirályt választja a fogalom szimbólumául. Ezzel mély irodalmi hagyományokhoz nyúlik vissza, gondoljunk akár Baudelaire *Albatroszára*, Csehov *Sirályára*, vagy – Ármoshoz időben és térben is közeledve – Kányádi *Sirálytáncára*. Különös érvényt szerez a kötet rész verseinek az a költői attitűd, amely intenzitásával nemcsak nagy bizonyossággal állítja igazát, de egyenesen kinyilatkoztat: „Eljön az ideje a megtisztulásnak.”, „A szabadságnak malmai vannak, / azok forgatják a legszebb meséket.” (*Eljön a nap*); „Az újrakezdésnek is van romantikája: / az ígélet földjén bármi megterem.” (*Az újrakezdés romantikája*).

A kötet második ciklusa *A kilternani ős* címet viseli, az itt szereplő versek jellemzője, hogy mindegyikük a szerző Írországból töltött éveit idézi. A versnyelv melankolikusabbá és prózaivá válik, a táj- és helyzetleírások már nem minden esetben férnek kötött strófai szerkezetbe, megjelenik a szabadvers. Az előző kötetben, az *Apám a Holdig*ban külön kötetrészt kapott szerelmi tematika itt már csupán két vers erejéig bukkan fel (*Nadin dalokat, Zs. van*), a magányérzet kap nagyobb hangsúlyt, és a környezettől való elidegenedés. Jó példája ennek a *Harmincöttes* című vers, melyben az évek múlásával és a szingli-lét kilátástalanságával szembesülő szerző rájön: az idegen tájon legfeljebb a boldogulást találhatja meg, de nem a boldogságot.

Az emlékeid pelyhes dunnák nevet viseli az utolsó kötetrészt, és a címadó vers kapcsán szeretnék kitérni Ármos egy érdekes címadási technikájára például azért, mert az pályakezdő költők gyakori problémája szokott lenni. A szerző úgy emel ki a vers kontextusából névadási céllal szintagmákat, mondattöredékeket, hogy azok értelme megváltozik és többletjelentéssel bírnak. Az előbb említett címet a következő mondatból emeli ki: „Az emlékeid pelyhes dunnák / alatt szuszognak, hagyd aludni őket.” És így jár el a következő vers esetében is: „Nadin dalokat írt, / énekelt, és várt rám.” (*Nadin dalokat*).

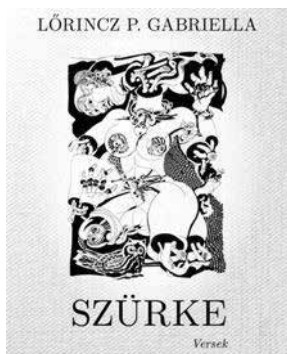
A harmadik ciklus darabjai az emlékezés verseinek nagyon szép példái, és bizonyítékai annak, hogy a természetközelen szocializálódott lélek nem urbanizálható. Az élet forgatagában megfáradva a szerző emlékei közt kutat, és ilyenkor lírai énjét a gyermekkor idealizált vidéki környezetébe helyezi. Nem véletlen, hogy a kötetben legtöbbször, szám szerint hétszer előforduló motívum a *kert*, illetve hat alkalommal szerepel benne a *rét*, mint az emlékezés virtuális közege. A ciklus formailag is sokszínű, kötött versszakok és szabadversek váltják egymást (a *Hallgat a károlyi állomás* című költeményben a központosítást is elhagyja), valamint a *Bácskai hexameterek* szabályos hatmértékű soraival Ármos Lóránd bizonyosságot tesz arról, hogy az antik formákat, az időmértékes verselést is jól ismeri. Ebben a fejezetben, a *Kertet* című műben folytat a szerző dialógust két pályatársa, Farkas Wellmann Éva és Bálint Tamás egy-egy verssorával, azokkal foglalva keretbe költeményét. Így pedig – szándékosan vagy sem – megkönnyíti az elemző számára saját maga elhelyezését az erdélyi irodalom fiatalabb, a kétezres évek után az Erdélyi Híradó Előretolt Helyőrség Könyvek sorozatában jelentkezett szerzőinek sorában.

Elek Tibor egy 2009-ben elhangzott előadásában, mely az erdélyi irodalomról szólt, kifejtette, hogy – többek közt – Ármos Lóránd esetében is tart attól, hogy nem lesz képes kivonni ma-

gát a sorozatszerkesztő Orbán János Dénes „részben felszabadító, inspiráló, részben megkötő hatása alól”, és úgy tartja, a szerzőnek „kifejezetten küzdeni kell(ene) a saját, szuverén költői világ megteremtéséért.”⁴⁰ Azt gondolom, Ármos Lóránd kiérdemelte ezt a szuverenitást, hiszen *A kilternani ősz* letisztult nyelvezetű, megkapóan szép verseivel érvényes, saját jogú költészetet teremtett, ami egyéni szint és értéket képvisel a sokszínű rengetegben – kortárs magyar irodalmunkban.

⁴⁰ Elek Tibor. Lírai kötelékben és magánutakon Erdélyben. In. Elek Tibor. Állítások és kérdések. – Budapest: Kortárs Kiadó, 2012 – 38.o.

ÚJABB ÁRNYALAT A SZÜRKEHEZ (LŐRINCZ P. GABRIELLA: SZÜRKE)

Ezt a hatásvadász címet közel sem azért választottam, hogy a tavalyi év bestsellere és Lőrincz P. Gabriella új kötete között bármiféle párhuzamot próbáljak vonni. Igaz ugyan, hogy a kortárs irodalomszemlélet divatosnak nevezhető feminista irányzata képes lenne rá, miközben a nőről szóló, avagy éppen a női írás sajátosságait keresi. Hozzáteszem, lenne alapja ennek a megközelítésnek is, hiszen S. Benedek András például így írt Lőrincz P. első kötetéről: „Amit első olvasatra érzékelünk, az az, hogy a költő izig-vérig nő. Ha van nőirodalom, akkor ez az”⁴¹ (a bíráló hét évvel ezelőtt talán nem is sejtette még, miként gyűrűznek be az irodalmi gondolkodásba az ilyen megfigyeléseken alapuló gender-elméletek vadhajtásai). De a címhez visszatérve mentségemre szóljon, hogy E. L. James regénye és a nézőszámot tekintve csúcsra járatott filmadaptáció után 2016-ban nem tudok ilyen asszociáció nélkül elmenni egy *Szürke* címre keresztelt kötet mellett. Tény, hogy a szerző motivációja teljesen más (erre a címadó versből is következtethetünk), de ha netán szánt szándékkal akarná a párok testi kapcsolatáról felépített torz képet saját művészi színvonalán „ár-

⁴¹ S. Benedek András. *Egy verseskötet 'karcairól'*. In: Együtt 2009/4 – 59.o.

nyalni” (gondolok itt az *Erotika* vagy a *kézakézben* versekre), az már önmagában dicséretes vállalás lenne.

Ha kárpátaljai szerző kötetét olvassuk, és találkoztunk már korábbi versgyűjteményeivel is, gyakran eszünkbe juthat Balla D. Károly *Újraközlő irodalom?* című kritikája.⁴² Ebben Vári Fábán László és Nagy Zoltán Mihály kötetét összegezve egy közös vonásra hívta fel a figyelmet: az írások többsége újraközlés, korábbi kötetekben már megjelent alkotás. Ezzel a jelenséggel szembesülünk Lőrincz P. Gabriella pályatársa, Bakos Kiss Károly kötetének, vagy éppen Tárczy Andor ungvári költő két éve megjelent *Úgy szépen* című versgyűjteményének olvasásakor (még úgy is, hogy utóbbi esetében új kötetre húsz évet (sic!) kellett várni). Ez persze nem von le a könyvek értékéből, és az anyaországi irodalomban is akad rá példa, mégis szimpatikus, hogy Lőrincz P. Gabriella kerülni igyekszik ezt a gyakorlatot, és a *Szürke* teljesen új, legfeljebb folyóiratokban közölt verseket tartalmaz.

Van azonban, ami nem változik. A versek témavilága, amellyel Istent és a szerelmet ragadja meg a szerző, valamint a jelenkor kihívásait a múlt ígézetében. Utóbbinak a szülőföldre való ragaszkodásról szóló darabjai specifikusan kárpátaljai színezetűek, észrevehető azonban, hogy ez a ragaszkodás egyre inkább egyfajta „passzív ellenállás” fásult, borús tétlenségébe fullad („Nyugat felé nem megyek / Kényelmes itthon / Szememet sem kell kinyitnom / És ez a póz is tökéletes” (*Aladdin*)). Nem változik továbbá Lőrincz P. Gabriella formai kötöttségektől mentes írásmódja sem. Fölveti ezt a problémát Csordás László is, és nemcsak a *Szürkéről* szóló kritikájában,⁴³ de korábbi, a fiatal szerzők munkáit elemző, összefoglaló jellegű tanulmányában is „befejezetlen vers-töredé-

⁴² Balla D. Károly. *Újraközlő irodalom?*. In: Balla D. Károly. *Magyarul beszélő magyarok. Esszék, publicisztikák, írójegyzetek, 2000–2006.* – Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2008

⁴³ Csordás László. *Szürke versek költője*. In: *Szépirodalmi Figyelő* 2016/3.

kek füzérét⁴⁴ látja Lőrincz P. Gabriella szabadverseiben. És valóban akad a kötetben kifejtésre váró gondolat például a *Zsáksutca*, a *tavas*, vagy az *aratás* című versekben. Biztosak lehetünk benne, érény az, ha a vers az olvasóban továbbíratja önmagát, de ez az eset más, a költemény torzó hatását kelti. Ha már a formánál tartunk, érdemes megfigyelni, hogy egyes verseiben felismeri a szerző a rímben rejlő lehetőséget, és azt az utolsó sorokban alkalmazza, mintegy csattanóként él vele (*Stílus, Anyák napja (Mamá-san)*, Én magát).

A kötet szerkezetileg három ciklusra osztott. A *liberum arbitrium* címet viselő rész az istenhit szép, emberközeli példáit adja, ezért is tűnik kakukktójásnak a már-már irodalmi kavalkádként felfogható összegzés (D.Cs.E.-nek) című vers, ahol a nagy klasszikusok parafrázelt sorai csak nehézkesen lépnek fúzióba. Kiemelkedő az akár ars-poeticaként is értelmezhető *Stílus* és az *Álom havában* című vers, ami a valódi istenhit háttérbe szorulásából eredő értékvesztésre hívja fel a figyelmet („Mária elvetélt. / Azt mondják, sokat stresszelt, / pedig szedte a terhesvitamint / és az ultrahang sem utalt semmi gondra. / Nem született meg Immánuel.” (Álom havában)).

A második ciklus a szerelem, a férfi-nő kapcsolatok tükre. A csupán beletörődő megnyugvást, de általános boldogságot sosem feltételező versek az adys tépelődő érzelmek végtelenül passzív, elbogatellizált, akár groteszkbe hajló képét adják („Mondtam már hogy hagyjon el vagy / Kössön fel engem / Vagy kösse fel magát” (Én magát)). Ebben a fejezetben jelenik meg a kötet két költőelődököt idéző versének egyike, a *hazugság* című, amit Nemes Nagy Ágnes emlékének ajánl a szerző. „Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen.” – írja Nemes Nagy *A szomj* című versében. A beteljesült szerelem öröme nehezedő súlyos valóság igazi re-

⁴⁴ Csordás László. *A felkészüléstől a szétszóródásig. A fiatal nemzedékek helyzete a kortárs kárpátaljai magyar irodalomban*. In: Csordás László. *A szétszóródás árnyékában*. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 49.o.

ménytélenséggel fonja át az emóciót. Ebben gondolati rokonság fedezhető fel a két szerző érzelmi kötelékeket bemutató lírai világában.

A kötet harmadik egysége a *Matematika* címet viseli. Tematikai behatárolása nehéz feladat lenne, terjedelmes mivolta (27 költemény) is alátámasztani látszik, hogy az előző két ciklusba be nem sorolható versek kerültek ide. Ezzel nincs is baj, de megjegyzendő, hogy Botár Attilának a fülszövegben kifejtett tematikai rendezőelvre vonatkozó fejtegetése („A ciklusokat rendező tematika az ember hétköznapi voltának líraisága, az öröklét és az elmúlás szempontja szerint tagolódik”) nem vetíthető le a valós tartalomra. Ismét egy költőelőd életművével, ezúttal Zselicki József lírai világával folytat párbeszédet Lőrincz P. Gabriella. A szerzőre jellemző szinte öserővel ható, nyers, intenzív képeséget sugárzó motívumokkal idézi meg annak stílusát („Kárpátot ringató / Lelked deres”; „Tűzszemedben / Szikra pattan” (*Zselicki Józsefnek*)). Tovább erősíti a kölcsönhatást, hogy a két szerző formai-esztétikai felfogása nagyon hasonló törekvéseket mutat.

Ebben a kötetrészben kaptak helyet a szerző első versgyűjteményében elkezdett, majd a másodikban kiteljesedett *Mama*-ciklus méltó folytatásai, az *Anyák napja (Mamásan)* és a *Nagyanyám* című versek. Különös hatású a tisztán impressziók ihlette szavak vagy szintagmák egymásutániságából épülő *Szolyva* című vers is: „arctalanok / szögesdróttal telt fazék / emlékek és elméletek”. Ezzel a szerző M. Lovász Noémi kiállításának kapcsán a sztálini lágerekbe elhurcolt áldozatoknak állít emléket. Itt olvashatók továbbá Lőrincz P. Gabriella talán legsikerültebb írásai is, melyek rendre a nagyobb terjedelmű költeményekhez sorolhatók egyben. Kiemelendő az *Ősök*, az *Áramszünethiány* és a *Zöld ág*. Ezekben a folyamatos értékvesztés, a közösségi felejtés veszélyeire reflektál a történelmi és élettapasztalattal felvértezett lírai én. A régi vallásos és nemzeti erkölcs elhomályosulásának korában, az

antikultúra századában a szerző a múltba, gyermekkori emlékeibe menekül („Jó lenne újra / Lánykának lenni. / Énekelni, hogy nyitva van / az Aranykapu.” (*Zöld ág*)).

A *Szürke*, bár nem haladja meg Lőrincz P. Gabriella előző kötetének színvonalát, nem lép túl rajta, nem érzékelhetünk benne különösebb újtásra, többlet felmutatására irányuló szándékot, mégis egyenes és következetes folytatása, továbbépítése, formálása a korábbiakban megismert melankolikus, magányos, mélyen emocionális lírai univerzumnak. Érdemes időt szánni rá, és részletesebben megismerkedni ezzel a világgal.

HAGYOMÁNY ÉS FOLYTONOSSÁG (DUPKA GYÖRGY: *MAGYAR IRODALMI ÉLET ÉS ÍRÁSBELISÉG KÁRPÁTALJÁN*)

Dupka György *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján* című új könyve vidékünk eddigi legteljesebb, a tágabb értelemben vett irodalmi életet bemutató munkája. A szellemi kultúra irodalmi ágának történetét felvázoló mű a mai Kárpátalja területéhez köthető alkotókat és művelődési eseményeket tekint át a középkortól napjainkig. Ma, a szélsőségesen nacionalista felhangoktól sem mentes, szigorú nyelvtörvénnyel fenyegető hivatalos kijevi politika idején különös fontosságú dokumentuma ez a könyv a régiókban születő magyar szellemi élet hagyományainak és jogfolytonosságának igazolására.

Azért is egyedülálló ez a munka, mert a szerzőnek soha nem látott mennyiségű adatot sikerült összegyűjtenie irodalmunkról. Számptalan szerző, alkotás, antológia, kiadó, irodalmi társaság, fórum neve és a fontosabb dátumok által nyerhetünk teljesebb képet a régió szellemi életéről, amelynek változásait, alakulását a történelmi kontextusba helyezés segít megérteni. Az alapos munka bizonyítéka továbbá olyan jelentős magyar írók, költők

említése is, akiknek vidékünkkel való kapcsolatáról sokszor az irodalomkedvelő, a téma iránt érdeklődő közönség sem tud. Dayka Gábor és Szabó Dezső neve és ungvári kötődéseik sokak által ismertek, de meglepő lehet Jókai Mór, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc vagy Németh László említése a szövegben. Tartalmaz még a kiadvány egy 1918-tól napjainkig terjedő irodalmi eseménynaptárt, valamint az Intermix Kiadó kiadványainak teljes katalógusát.

A fejezetekben meglepő irodalmi és történelmi tények szerepelnek, érdekfeszítő leírások által tudhatja meg az olvasó, hogyan született a királyházi nyalábvárban az első magyar nyelvű részleges Bibliafordítás, mikor és hogyan ihlették meg szülőföldünk tájai, nevezetesen történelmi helyszínei Gvadányit, Kölcseyt, Petőfit vagy Krúdyt. Különösen érdekes leírás tanúskodik arról, miként használta fel a szovjet vezetés az 1956-os forradalom leverése idején a kárpátaljai magyar értelmiséget saját céljai elérésére, a szocialista rendszer visszaállítására Magyarországon. Meglepő lehet például, hogy Kádár János november 1-i "szolnoki rádióbeszédét" Ungvárról sugározták, annak szövegét pedig ungvári újságírók (Lusztig Károly, Balla László) fordították és szerkesztették.

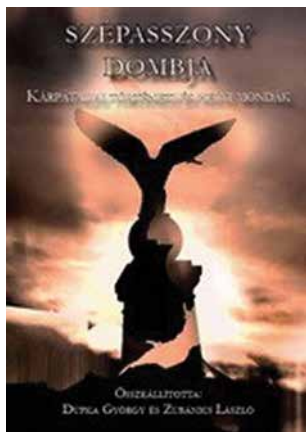
A könyv megjelenését láthatóan a forrásanyagok komoly gyűjtése előzte meg. Fontos eredmény az idézett tanulmányok és a hivatkozások között összegyűjtve látni a legjelentősebb kárpátaljai irodalom- és helytörténészek (Lehoczky Tivadar, Váradi-Sternberg János, Keresztyén Balázs, S. Benedek András stb.) cikkeket, amik különböző, ma már nehezen hozzáférhető kalendáriumokban, almanachokban, folyóiratokban jelentek meg. Megjegyzem, ezek tanulmányozásához és az átláthatóság kedvéért bekerülhetett volna a könyv végére a felhasznált irodalmak jegyzéke. S ha már a forrásanyagokról esett szó, a könyv a XX. század előtti történelmi események, személyek kapcsán többször utal, hivatkozik a Wikipédia valamely szócikkére, ez pedig tudományos munkák esetében kerülendő gyakorlat.

A kiadvány erényei közt említhető, hogy tartózkodik a szubjektív véleménynyilvánítástól, nem mond irodalmi értékítéletet. Ha azok kimondását a közérthetőség és a történelmi hűség megkívánja, szakmabeliek, irodalomtörténészek munkáit idézi. Különösen kiemelendő ez az elfogulatlanság annak tudatában, hogy a könyv szerzője ott volt a hatvanas években magára találó önálló kárpátaljai irodalom bölcsőjénél, és azóta is irodalmi életünk személyes résztvevője, alakítója. Még az ezredforduló táján korábbi író társaitól elhidegült, és többek közt Dupka Györggyel vagy Nagy Zoltán Mihállyal vitákat kezdeményező Balla D. Károly is üdvözli ezt a tudományos objektivitást (a saját személyére vonatkozó fejezetek példáján), a kiadványt pedig ”hasznos könyvnek” tartja.⁴⁵

A Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján egy olyan nagy ívű kutatás eredménye, ami felvázolja mindazt a hagyományt, törekvést, ismeretanyagot, amit a kárpátaljai magyar irodalom ma magáénak tekint. Biztos vagyok benne, hogy fontos kiindulópontja lesz a további hasonló kutatásoknak, de ajánlható a szűkebb hazájukat jobban megismerni vágyó kárpátaljai magyaroknak, és bárkinek, akit érdekel nemzeti kultúránknak eme kevéssé ismert szelete. Olyan nagy hagyományú műveltséget mutat be a könyv, amire bátran büszkék lehetünk. Különösen áldásos kezdeményezés lenne a mű lefordítása a velünk élő többségi nemzet nyelvére, hiszen ez a kiadvány nagy fegyvertény lehetne a vidékünkön született magyar nyelvű szellemi értékek fontossága mellett a nyelvhasználatunkért, a megmaradásért folytatott harcban.

⁴⁵ Forrás: <http://ungparty.net/blog/2016/11/29/irodalmi-élet-írásbéliség-kárpátaljan/>

MONDAKINCْسÜNK ÚJ TÁRHÁZA (DUPKA GYÖRGY–ZUBÁNICS LÁSZLÓ (SZERK.): *SZÉPASSZONY DOMBJA*)

Kárpátalján az 1970-es években kezdődött el egyfajta magyar szellemi megújulás. Ennek legtöbbször emlegetett bizonyítéka a Forrás Stúdió létrejötte, vagy Kovács Vilmos irodalomban és társadalompolitika terén kifejtett tevékenysége. Vári Fábán László 2012-es balladagyűjteményének bevezetőjében viszont egy másik ehhez köthető jelenségről is beszámol: a kárpátaljai magyar népköltészeti gyűjtések fellendüléséről az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének bázisán. Mint írja, e kulturális fellendüléshez „egy múltat és történelmi hagyományait egyaránt vállaló nemzetiségi tudatot, kultúrát, a közösségi gondolkodás új formáit létrehozó és elindító nemzedéknek kellett felnővekednie.”⁴⁶ A probléma (ti. a néprajzi kincsek megóvása a pusztulástól), ami az összmagyar művelődési életben a XIX. században merült fel, főként Arany Jánosnak köszönhetően, a 70-es évektől a gyökereit és múltját kereső kárpátaljai magyar

⁴⁶ Vári Fábán László, *Vannak ringó bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok)*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2012., 10.

közösség értelmiségét sarkallta a népművészet termékeinek tudatos rögzítésére.

A kommunista irodalomszemléletet jól tükrözi az a megállapítás, ami a *Sugaras utakon* címet viselő, 1985-ben Ungváron napvilágot látott kárpátaljai irodalmi antológia utószavában kapott helyet: „Az egyes írók, költők tehetségének, jelentőségének és szerepének az a mércéje, mennyire képesek a valóság, a dolgozók vágyainak, a fejlődés előremutató tendenciáinak művészi ábrázolására.”⁴⁷ Érthető tehát, hogy az önálló irodalmi próbálkozásokkal színre lépő, a sematizmust elvető és modern művészetet hirdető fiatal értelmiségi körnek gyakran volt nézeteltérése a társadalmi életet irányító hatalommal (pl. a Forrás Stúdió megszüntetése, tagjainak módszeres felelősségre vonása). A Vári FABIÁN Lászlótól idézett „nemzetiségi tudat” fejlődését azonban nemcsak az irodalmi próbálkozások segíthették, hanem egy ezzel párhuzamos tevékenység is, amit ráadásul támogatott a hatalom fórumot biztosítva számára. Ez volt a néprajzi gyűjtés.

A szovjet társadalom és világszemlélet egyik embereszménye maga a dolgozó paraszt volt. Kultúrájának, a folklór termékeinek gyűjtése pedig egyben szociális jellegű vizsgálódás is. Így lehetett létjogosultsága a magyar néprajzi kincs gyűjtésének Kárpátalján. A gyűjtéseket végző fiatalok persze felismerték, hogy a népdal keserű sorsát sirató szegénylegénye nem a proletár öntudat hordozója, hanem, Arany János szavaival élve, „az egyetemes népszellem nyilatkozása”⁴⁸. Hiteles tanúja Kárpát-medencei létünk történelmiségének, és ellentmond mindannak, amit a kor hivatalos álláspontja kis hazánkról állított, ti. Kárpátalja a szovjetek érkezéséig „Európa legelmaradottabb sarka, (...) a krónikus betegség, a tömeges kivándorlás,

⁴⁷ Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, *A kárpátöntúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése*. In. *Sugaras utakon: A kárpátöntúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945-1985)*, összeállította: Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1985, 311.

⁴⁸ Ortutay Gyula, *A magyar népköltészet*. In. *A magyar nép*, szerk. Bartucz Lajos, Budapest, Singer és Wolfner, 1943, 284.

az analfabetizmus és a pusztító népbetegségek fészke volt.⁴⁹ Ezzel és az „ezer éve nem volt itt semmi” elvével állnak szöges ellentétben mondáink is, amik a terület történelmi gazdagságáról tanúskodnak.

A nemzetföltés persze a harmadik évezredben sem alaptalan magatartás, és napjainkban is ráférne közösségünkre egy szellemi felvirágzás, nagyobb odafigyelés jelenünk és régmúltunk kulturális kincseire. Ezért is üdvözlendő, hogy az Intermix Kiadó 2014-ben megjelentette a *Szépasszony dombja* című gyűjteményt, ami, az alcím tanúsága szerint, kárpátaljai történelmi és helyi mondákat tartalmaz. Az összeállítók (Dupka György és Zubánics László) a fülszövegben említést tesznek arról, hogy a különböző kiadványokban megjelent, Kárpátaljával kapcsolatos mondákat gyűjtötték egybe. Szó esik itt még a kiadó legutóbbi, 1992-es mondagyűjteményéről, a *Rákóczi virágairól* is. Ennek szövegei szolgáltak az új kiadvány fő forrásául, a *Szépasszony dombjában* mégis minden bizonnyal az eddigi legteljesebb kárpátaljai mondagyűjteményt üdvözölhetjük. A könyv forrásjegyzékét tanulmányozva szembe-tűnő, hogy a szerkesztők nagy és alapos munkát végeztek, amikor térben és időben egyaránt a lehető legszélesebb körben kutatták a forrásanyagokat. Lehoczky Tivadar XIX. századi publikációitól a közelmúltban napvilágot látott helyismereti kiadványokig, az Ungvártól Nyíregyházán át Budapestig megjelent gyűjtemények közül szinte mindent felölel munkájuk, ami régiókhöz köthető. Ez a területi és időbeli felosztás pedig a mondák elrendezésénél is érvényesült. Az összeállításban a Beregszászi, a Munkácsi, az Ungvári, a Nagyszőlősi járás, a Latorca, valamint a Borzsa völgyének mondái éppúgy igazodnak egy-egy fejezetre, mint Mátyás király vagy a kuruckor anyagai. Külön érdekesség, hogy a gyűjtést falucsúfolók is gazdagítják, igaz, ezek műfajlag, valamint keletkezésük motiváltságában is nagyban eltérnek a népi mondáktól.

⁴⁹ Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, *A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése*. In: *Sugaras utakon: A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945-1985)*, összeállította: Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1985., 310.

A műfajok éles elkülönítése azonban egyébként sem könnyű feladat a népköltészeti termékek esetében, az epikai műfajok határai sokszor elmosódnak. A Magyar Néprajzi Lexikonban Ortutay Gyula például a monda és a mese rokonságáról, elkülönítésük nehézségéről ír. A Grimm fivérek rövid, egyszerű meghatározását idézi, miszerint „a mese költőibb, a monda történetibb.”⁵⁰ Ez a szabály érthető ugyan, de meglehetősen túlidealizált, minek okán nem tekinthetjük általános érvényűnek. A modernebb, funkcionális, formai és stilisztikai jegyeket figyelembe vevő elkülönítések sem lehetnek elég pontosak. Így fordulhat elő például az, hogy a *Szép-asszony dombja* Mátyás királyról szóló mondaként közöl olyan szöveget, amit a *Pallag Rózsa* című 1988-as kiadványban népmeseként tartanak számon. És, hogy a műfaji kavalkádot tovább színesítsük: Zubánics László a kiadvány utószavában már „nemzeti mitológiát” emleget. Sietve teszem hozzá, korántsem jár messze a valóságtól.

A gyűjtemény másik problematikája az átdolgozás kérdése. Arra, hogy milyen formában adhatunk ki népköltészeti epikai műveket, „a nagy mesemondó”, Benedek Elek munkássága adja meg a választ, aki a népmesék és mondák világának anyagát összegyűjtve átdolgozásokat adott közre. Egy néprajzkutató talán nem értene egyet azzal, hogy a mondák népnyelven történő tudományos igényű lejegyzése mellőzhető, valamint megengedhető, hogy az eredeti gyűjtött anyaghoz hozzátoldjunk, kivegyünk belőle fölöslegesnek vélt részeket. Bárdos József, a gyermekirodalom szakértője Benedek Elekről szóló cikkében viszont egyenesen zseniálisnak mondja annak átdolgozásait, és külön méltatja a Benedek Elek által megteremtett mű-népnyelvet⁵¹. Elfogadhatjuk tehát, hogy az átdolgozás kérdése a kiadvány célközönségétől függ. *A Szép-asszony dombjának* szerzői pedig a fűlszöveg tanúsága szerint is főként a felnövekvő generációknak szánják könyvüket.

⁵⁰ Magyar Néprajzi Lexikon (III.), szerk. Ortutay Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 742.

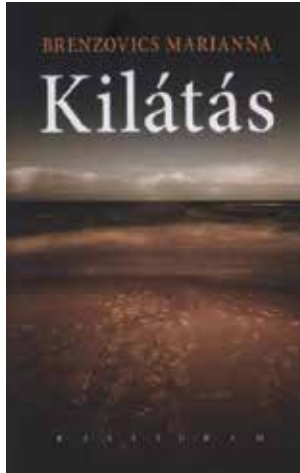
⁵¹ Bárdos József, *Benedek Elek, a zseniális átdolgozó* In. Elektronikus Könyv és Nevelés, Link: http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/bj_0904.htm

Ezen a szálon tovább haladva fölfedezhetünk egy érdekességet. Legtöbbször a népdal- és balladagyűjtemények anyagában fordulnak elő úgynevezett változatok, ami a szájhagyomány útján terjedő folklór természetes jelensége. A változatokat általánosan elfogadott módon római sorszámokkal látják el. Ez a jelölés a *Szépasszony dombjának* mondáinál is jelen van. Elfogadhatjuk, hogy a köznyelvre átdolgozott nyelvezetű, stilisztikailag tökéletesített szövegek is feltűntethetők változatként, amennyiben egyes motívumok különböznek bennük. Azonban rögtön a könyv elején találkozhatunk két mondával, a *Borsova vára* és a *Szengor vára, Borzsa vára, avagy a vári vár története* címűekkel. Ezek közül mindkettő ugyanazt a történetet mondja el, azonos szereplőkkel, de míg az előbbi csupán két bekezdésbe sűríti a lényegét, addig utóbbi tizenegy oldalon keresztül tart. Ezek változatként való feltűntetése nem szerencsés, hiszen szövegük eltérése nem az adatközlő, hanem a gyűjtő-átdolgozó munkájának eredménye.

Mindent összevetve a *Szépasszony dombja* hiánypótló kiadvány, a felnőtt olvasók és gyermekeink könyvespolcán is joggal érdemel fő helyet. A fülszöveg szerint a szerzők azt remélik, az olvasó a népi hagyományból képes lesz „erőt, hitet, büszkeséget” meríteni. Ezekre mind nagy szükségünk van napjaink fősodratú médiájának igénytelensége, káros hatásai mellett. Bármily meglepő, erről Arany János is értekezik: „Míg napjainkban akármely silányság utat lelhet a sajtóba, vagy legalább írott betű segítségével fönmaradhat, mint örökös hiba: ama folyók partjain, tábori tüzeknél, sátor vagy Isten szabad ege alatt hallgató nép visszautasítá, ami nem életre való; s ha mit elfogadott, kellett abban lenni valami derekasnak, méltónak, hogy emlékezetbe vesse, tovább adja, firól fira örökítse.”⁵² Mondáink kiállták ezt a próbát. Legyünk büszkék erre az örökségre, forgassuk örömmel a gyűjteményt.

⁵² Arany János Összes művei (XI.), szerk. Keresztury Mária–Keresztury Dezső, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. 326.

**KILÁTÁSTALANSÁG –
GONDOLATOK BRENZOVICS
MARIANNA ÍRÓI VILÁGÁRÓL
(BRENOVICS MARIANNA: *KILÁTÁS*)**

Irodalmunk sajátosságait és az aktív kárpátaljai alkotók életkorát ismerve nyilvánvaló, hogy jelentős generációs szakadék tátong a szépírók mezőnyében. Hiányzik egy középnemzedék, amelynek csírait jórészt a vidékünkhez csak feltételesen köthető *Véletlen balett* folyóiratnál kereshetjük, és amely elsősorban értékelhető irodalmi művekkel, másodsorban – véleményem szerint – utánpótlás-neveléssel és egyáltalán szervezett, tartós, intézményesített irodalmi-művelődési élettel adós a közösségnek.

Ennek a hiánynak az okait nem szándékom keresni, de ha már ez a képlet áll előttünk, annál határozottabban kellene a szemlélődés középpontjába állítani legalább azt a néhány kiemelkedő művet, ami az ezredforduló óta Kárpátalján a próza terén mégis megszületett. Itt említhető Penckófer János *Hamuthere*, Balla D. Károly regényei, Berniczky Éva kötetei, vagy Brenzovics

Marianna *Kilátása*. Be kell látnunk, hogy például a *Kilátáshoz* való viszonyában a tágabb értelemben vett kárpátaljai művelt közgondolkodás a lehető legrosszabb stratégiát választotta – a hallgatást. A szűkebb szakmai réteg elvétve tapasztalható reakcióin túl nem mutatkozott szándék a megvitatásra, a Kukorelly Endre-féle fülszöveg állítása ellenére nagyon is szocio, nagyon is helyi színezetű és komoly társadalmi problémákat feszegető szöveg mélyebb elemzésére, vagy eljuttatására a kárpátaljai olvasókhöz (ez egyéb, a könyvterjesztéssel kapcsolatos anomáliákra is rámutat). És így esély sem mutatkozik arra, hogy netán megcáfolhassuk Balla D. Károly állítását, miszerint „a magára ráismerő kárpátaljai olvasó” nem fogja szeretni Brenzovics Marianna regényét, mert, sajnos a megismerésig sem jutottunk el igazán.

Úgy hiszem, Brenzovics Marianna *Kilátás* című regénye kapcsán az elemzés szempontjából jórészt elhanyagolható tény, hogy az a szerző első kötete. Egyrészt azért, mert az életmű tragikus hirtelenséggel és nagyon korán zárult le, nem képes egy hosszabb alkotói pálya ívének jellemző kiindulópontja lenni, másrészt pedig már ekkor olyan kiművelt szöveggel és jól megtervezett írói koncepcióval állt elő a valóságábrázolás tekintetében, ami kritikusat is meggyőzte a mű kiemelkedő mivoltáról. Képpalkotása rendkívül érzékletes, az undortól az elérzékenyülésig sok érzelmet képes könnyen kiváltani az olvasóból.

A közlés és leírás töredezettségére, az összedarabolt valóság jelenségére Balla D. Károly⁵³ és Krupp József⁵⁴ is felhívja a figyelmet elemzésében, az olvasó a 154 oldalon keresztül tulajdonképpen az elbeszélő, és általa a szerző fejébe, gondolataiba nyer betekintést. Azzal szembesülhet, hogy a környezet képei, a történések hogyan csapódnak le a tudatban, és ott mennyire termékeny reakcióba

⁵³ Balla D. Károly. Az érvényes manír. Brenzovics Marianna: *Kilátás*, <http://www.papiruszportal.hu/site/index.php?f=1&p=1&n=5852>

⁵⁴ Krupp József: A kilátás hiánya. Brenzovics Marianna: *Kilátás*, <http://www.barkaonline.hu/tarca/2193-brenzovics-marianna-koenyverl>

lépnek az elraktározott emlékekkel, tapasztalatokkal, a fejezetek asszociációs láncai akár pszichoanalitikai igényű vizsgálat tárgyai is lehetnének. Itt azonban nem a József Attila-i szabad ötletek fékezhetetlen árijára kell gondolnunk, az író nem dobja a gyeplőt a lovak közé, az esetlegesség látszata mögé bújva nagyon is biztos kézzel irányítja az olvasó figyelmét, és gesztusai az egyensúlyából kibillent világot láttatják közösség és egyén, az ideák és a rögválóság, a lélek és a test diszharmóniáján keresztül. *„Testem sűrű, térdeim vak, mozgékony szemgolyók, a tarkóm titokzatos. Sok szerzem van, melyeket nem látok, idegenek.”* – vallja az elbeszélő.

József Attilával később szándékosan is párbeszédbe lép, *A Dunánál* kezdőképeit parafrázeálja a Vérket is bemutató részben: *„A Vérke partján nem ülök. Elképzelem, hogyan úszik el. De nem, inkább állni látom, barna víz, mintha földdel volna festve, nincs benne hullám, mozdulás.”* Csakhogy míg a költőelőd Dunája a folyton hömpölygő élet és történelem jelképe, addig a jelen állapotokra jól vonatkoztathatóan szennyes, kanálissá vált Vérke inkább azt érzékelteti, mintha megállt volna felettünk az idő.

Ha egyet is értünk Balla D. Károllyal abban, hogy a regény „a beszélő én és környezete összeegyeztethetlenségéről szól”, meg kell jegyeznünk, hogy a kettejük közötti disztancia sajnos elrendeltnek látszó jelenség, nem az elbeszélő lenéző távolságtartásából fakad. Sőt, bár a visszataszító külső hatásoknak gyakran csak tárgyilagos leírását látjuk a szövegben, néha jobbító szándékú szociális érzékenységgel is találkozhatunk benne: *„Arra gondolkok, hogy képzeletben mindent meg tudok tisztítani. A gödrökben álló sáros vízből kimerem a sötét anyagot, ettől ásványvíz színe lesz, és vidáman forog a mélyedésben. Több ember torkát is meg kell tisztítani, tele vannak porral, sárral, amit felköhögnek, kiköpnek. Mindenkinnek sima, csengő hangja lesz. Egy nő visszeres lábaiból kiveszem a kék golyókat, a piros cérnákat. Úgy jár, hogy alig érinti a földet. A szemekbe különleges folyadékot öntök, amelytől csillognak.*

A házakat már együtt mossuk le, utána alámerülünk egy komoly tóban.” Bár a szándék absztrakt mivolta és az elbeszélő többnyire csak elszenvedőként való részvétele miatt eleve kudarcra ítéltett, mégis egyfajta közösségi érzésig vezeti a főszereplőt, mikor így fogalmaz: *„Az ismerőseim szerintem egyformák, olyanok, mint én...”*, vagy ekképpen: *„Sír, átölelem, mintha hideg csontot érintenék. Bennem megvan az együtt-szenvedés képessége.”* Ez a különösen szimpatikus attitűd ráadásul önreflektív lelki folyamatokkal is társul: *„Nagyon lusta vagyok, egyben nyugtalan, ez a lehető legrosszabb összetétel, tudom”* – vallja magáról a megszólaló.

Talán az előbbi hajlam, az együtt-szenvedés képessége miatt működnek olyan jól azok a részek, amelyeket Krupp József nézőpontváltásnak nevez, és azt írja róluk, *„az én-elbeszélő mintegy kihangsítja környezetének hangjait.”* Én ennél tovább mennék, hiszen nem pusztán kihangsításról van itt szó: az elbeszélő mintegy azonosul a regény szereplőivel, képes megszólalni a hangjukon, saját nézőpontját felválthatja az ő perspektívájuk, legyen szó akár egy szerelmi bánnal küzdő nőismerőséről, vagy egy idegen rendőrrel a vonaton, aki olykor kiskorú prostituáltak szolgáltatásait veszi igénybe.

Az elemző-olvasó számára feltűnhet, hogy Brenzovics Marianna írói világának fontos elemei az ellentétpárok. *„A macskám szőre meleg, a szobámban hideg van”* – írja egyik helyen. Sötétség és fény, érdes és sima felület, kicsi és óriás dolgok vezetnek végig a megismerésen, a valóság feltérképezésén. *„...anyám egy fa előtt tűnődött, arca besimult a fehér faágakba, szép volt, ahogy fáradtan magába süppedt. Csúnya lett, erőre kapott, hirtelen mozgatta a fejét.”* – szép vagy csúnya lehet, középút nincsen, csak harsány jelzők, hogy ami szép, az rendkívül megnyugtató legyen, és ami visszataszító, az különösen gyomorforgató. Valószínűleg többek közt ennek a végletességnek köszönheti a szöveg elevenségét és erőteljességét.

A regény textusát végigkíséri az égitestek metaforája, több bolygót is név szerint említ a szerző. Pontosan kiszámítható pá-

lyájuk és rendkívüli távolságuk tudatában sejthető, hogy szerepeltetésük a nyugalom és egyben a magány érzésének lírai kifejezését szolgálja a tragédiákkal terhelt, kaotikus valóság ellenpontjaként: *„Egy csillagászati albumot forgattam, anyám tartotta a fejem a történetek fölött. Lesírtam a Szaturnusról készült fényképet, aztán kitéptem az albumból, és kiszegeztem a falra. Amikor anyám leült a konyhába enni, a feje egy vonalba került a Szaturnusszal. A bolygó képe olyan nyugalmat árasztott, ami hiányzott anyám fejéből.”* Itt ráadásul egy újabb inspiráló, szélsőséges ellentétpárt fedezhetünk fel a makro- és mikrokozmosz együttesében, ahol a bolygó párja talán a szemgolyó lehet, az univerzumé pedig a beszűrődő napfényben kuszán hullámzó por. Erről így ír a szerző: *„Sírtam, elmosódott a történet, a poros napcsíkot néztem, a hullámzást a közepén. Fényérzékeny felület vagyok, gondoltam, nem akadályozhatom meg, hogy nyitott szememen bejusson a poros napcsík.”*

Az alkotás gondolatritmusa, a metaforák és hasonlatok, a rendhagyó képalkotás és szövegstruktúra, klasszikus költők (pl. Petőfi) bevonása erősíti a benyomást, hogy egy erősen átlirizált prózanyelvvel állunk szemben. Nem véletlen, hogy Csordás László prózában írt hosszúkölteményként, Balla D. Károly pedig szabadversként aposztrofálja Brenzovics Marianna szövegét. Nem is igazán vitatkozhatunk észrevételeikkel, amennyiben ilyen részletekkel találkozunk a kötetben: *„Képzeltben végigveszem az egész kertet: a hóban az áldozat-hóvirág, ibolya, majd az infantilis tulipán, az orgonabokor, a pünkösdi rózsa feltámadás-szaga, a poros nyár, krizantémok, újra a hó vagy sár. Ez egy kör, amiről eszembe jut a fejem, a földgömb, a csillagok. A kert egy kör, körző vagyok, a fejem a tű, amit a kör közepébe szúrtak.”* Éppen a lírai képalkotás nyilvánvaló mivolta inspirál a kérdés feltevésére, miért kerültek a regénybe versbetétek, amik, Balla D. szavaival élve „semmivel sem mondnak többet a törzsszövegnél”? Felfigyel erre a gyengeségre Csordás László és a korábbiakban említett Krupp

József is, és ki kell emelnem, hogy ezzel kapcsolatos egybehangzó véleményeik nemcsak elemzői érzékenységükről, de a kritikusok gyakran gáláns, messzemenően diplomatikus hangvételéről is jól tanúskodnak. A versbetét kapcsán előbbi így ír: „kevésbé igényes”, míg utóbbi: „kevésbé érdekes”. Ha egy matematikai képzetbe, az egyenlőségjel két oldalára képzeljük el megállapításait, a mindkettőjük által használt, tompító erejű *kevésbét* egyszerűen kihúzhatjuk, és máris kiderül, amivel – a regény egészét ismerve – egyet is érthetünk: a versbetét nem érdekes és nem igényes. Ezek nélkül a szöveg talán még feszelesebb lehetne.

Rátérve a *Kilátás* témájára, könnyen észrevehető, hogy jól meghatározott térben játszódik. Beregszász, Zápszony, Déda vagy a Vérke említése, illetve olyan ukránból, oroszból átvett idegen szavak szerepeltetése, mint a *blatnoj*, a *pizgyec* vagy a *klopotanja*, egyértelműen Kárpátaljához, és a nyelvhasználat alapján a helyi magyar közösséghez köti a regényt, a kárpátaljai olvasó valóban magára és környezetére ismerhet a leírtak alapján. Az itt élők többsége jól ismeri, és saját tapasztalataiból is merítve erősen beleélheti magát a tömegközlekedési eszközökön való utazás hangulatába, a siralmas állapotú busz- és vonatjáratok atmoszférájába, ahol az egyre leépülő infrastruktúra látványa a kilátástalanság letargiájával sújt. Sokunknak a Nyíregyháza és Beregszász között közlekedő maszek fuvarosokhoz kapcsolódó élménye is lehet, éppen olyan, mint amiről az elbeszélő a *Megismerkedik egy veres arcú férfival, akinek zöld Zsigulija van* c. fejezetben beszámol. Az elhanyagolt járművek, az útvonalról saját ügyeik intézése miatt letérő és időt húzó sofőrök, a határátlépés negatív élményeit a *Kilátást* olvasva akár a magunkénak is érezhetjük.

Melyikünk ne hallott volna a dédai tó fenekére engedett közel-keleti menekültekkel teli busz történetéről? A regény léptenyomon tapasztalható társadalmi problémákra mutat rá, mégis a szerző érzékeny lelkén átszűrve tudnak ezek igazán közel kerül-

ni hozzánk. A többször megemlített földön heverő, vagy éppen földre bukott emberek látványától, az erőszakos utcai cseresznyeárustól és követelőző koldustól egészen az embercsempészet, a szexuális aberrációk és a gyermekprostitúció kérdéséig jut el. Tetten érhető az emberek közötti kapcsolatok elértéktelenedése, a test, a szexuális érintkezés tárgyiasulása.

Feltehetjük a kérdést: az egymásra épülő nyomasztó valóság-elemek alkotta cselekménysornak van-e végkifejlete, a problémák láncának van-e feloldása? Engedtessék meg, hogy végül némileg személyesebb hangot üssek meg, és Brenzovics Marianna tragikus halálának néhány aspektusát ismerve kimondjam: a végső feloldás csupán a feloldozás lehet. A 2017 novemberében történetekre gondolva szinte hátborzongató volt újraolvasni a *Kilátás* utolsó bekezdéseit: „*Megengedem a vizet, hogy a fehér fürdőkádba folyjon, de fekete, nem feküdhettek bele, pedig meleg, forró, és én fázom. Ki kell tisztítani a kutat, a mélye sáros, iszapos; állok a fehér kádban, nézem a sötét vizet.*” Néhány sorral lejjebb pedig így folytatja: „*Szombat van, éjszaka, nyugalmat érzek magamban. Apám felköhög, lezárom a szemem. Egy fehér csík lefordul, eltűnik a sötétben. A halál mellémlopózik...*”

Az úgynevezett második utáni fejezet, aminek a szerző a Jövő címet adta, úgy tűnhet, éppen a mostani jelenünkre vonatkozik. Újra megjelenik Isten, akiről csak a regény elején esett szó, a főszereplő gyermekkorában rajtot készített róla, és *számos fejet* rajzolt neki. A meghatározott nézőpont – jelesül a hullámos ég – miatt az elbeszélő számomra félreérthetetlen dimenzióba helyezi önmagát: „*Hullámos az ég, ráfékszem, a testemet finoman le- és fölengedi, csak a szemem mered a kertemre, teli kíváncsisággal és szomorúsággal. Mi lehet ott lenni, a kertben, ha nem látszom benne, mert nagyon fenn ülök?*”

Erre a kérdésre talán tőlünk, olvasóktól vár feleletet, de megnyugtató válasszal ma sem tudunk szolgálni.

AZ IGAZSÁG NYELVE (VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *TÁBORI POSTA*)

Aki kicsit is jártas a magyar irodalomtörténetben, biztosan tudja, hol találhatunk hasonlóságot Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Bessenyei György, Fazekas Mihály és Petőfi pályája között. Amellett, hogy korszakalkotó klasszikusok, mindannyian katonák voltak, ráadásul többségük csatában is részt vett, illetve műveiben is megörökítette a harcosok mindennapjait. Vajon fontos-e számunkra, hogy egyes alkotóink részt vettek a katonai hagyományok ápolásában? Annyi biztos, hogy nemcsak az életrajzírók fordítanak erre nagy figyelmet, de a regionális kultúrtörténet is számon tartja nevesebb alkotóink szolgálati helyét. Nemrégiben személyesen láttam, hogy egy kis Hargita megyei faluban, Etéden márványtábla őrzi a községben szolgált Jósika Miklós és Kisfaludy Sándor emlékét. Ilyen mementó hívja fel a kárpátaljai Badalóba látogatók figyelmét is arra, hogy ott állomásozott Gvadányi József. E községben született *Badalai Quartélyozás* című művét S. Benedek András az első kárpátaljai honismereti írásnak tartja,⁵⁵ illetve az

⁵⁵ S. Benedek András. Gvadányi a Tiszaháton. In. Napút 1999/9; http://www.napkut.hu/naput_1999/1999_09/060.htm

itt szerzett élmények ihlették *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című elbeszélő költeményét. Korunkra persze változott a hadsereg társadalmi megítélése és maga az irodalom is.

Egyet kell értenünk Kukorelly Endrével abban, hogy „egy igazi »férfitémától«”⁵⁶ búcsúzhat a magyar szépírás annak a generációnak a megszűnésével, amelynek tagjaira még vonatkozott az előző rendszerek általános sorkötelezettsége. Bárki tanúsíthatja ugyanis, hogy egy-egy férfi családtag leghumorosabb, legszomorúbb, legmaradandóbb nosztalgikus emlékei gyakran a laktanyában töltött évekhez kötődnek. Úgy hiszem, fontos, hogy ezekben az emlékekben, vagy az irodalmi bakatörténetekben ne a Horváth Györgyi által kárhóztatott „katonaviselt, brutalitásokon és nyers erőszakon szocializált férfi”⁵⁷ ideáljának továbbélését, hanem a speciális életforma diktálta személyiségfejlődést és az elveihöz hű embert lássuk egy érzelemszegény világban. Tömörkény István Öreg regruták című, a fronton és a háterszágban játszódó történeteket összefoglaló kötetéhez például 1917-ben Móricz Zsigmond írt előszót, amiben a katonalétből és a korszellemből eredő „finom életmotivumokat” emeli ki, jóllehet, már egy évvel korábban megszületik jellemzően háborúellenes elbeszélése, a *Szegény emberek*.

Ezekből az eltűnőben lévő bakahistóriákból nyújt egy csokorra valót Vári Fábián László *Tábori posta* című önéletrajzi regényének 35 fejezetében, méghozzá olyan mívés, átlirizált prózanyelven, aminek különlegességére Csordás László is felhívta a figyelmet a könyvvel foglalkozó tanulmányában. Mint írja: „Ahhoz, hogy árnyalt képet fessen az NDK-ban megtapasztalt katonaéletről, Vári Fábián László sajátos prózanyelvet teremt. Alapja egy kis-ségies, patetikus magyar, amit az anyaországtól elszakított és

⁵⁶ Ismeretlen katona (antológia). Szerk.: Kukorelly Endre. – Budapest: Szoba Kiadó, 2008.

⁵⁷ Horváth Györgyi. Veteránzóna (recenzió), http://magyarnarancs.hu/zene2/veteranzona_-_kukorelly_endre_szerk_ismeretlen_katona_irok_katonatortenetei_konyv-68507

tőle teljesen elzárt Kárpátalján őriztek meg sokáig.”⁵⁸ Az élvezetes, költői képekkel gazdagított nyelvezet nem meglepő, hiszen a szerző főként verseiről ismert, ám az annál inkább, hogy ebbe a prózastílusba milyen szervesen épülnek be a felettéseknek tett jelentések, a velük folytatott párbeszéddek és a műszaki leírások uniformizált, érzelemmentes, sztenderd nyelvi megnyilatkozásai.

Az '50-es években született önálló kárpátaljai magyar irodalom nem bővelkedik katonatörténetekben, csupán rendszerváltás előtti, nyilvánvalóan propagandacéllal írott, a szocialista realizmus jegyeit viselő szövegekről beszélhetünk, amik kommunista szemléletű írók tollából származnak. Megemlíthető többek közt Illés Béla *Honfoglalás* című regénye és Lusztig Károly *Mielőtt megvirradt* című kisregénye – mindkét szerző a „felszabadító” vörös hadsereg katonája volt, és mindketten tudósítanak a szovjet megszállásról, a kárpátaljai harcokról. Jellemző, hogy a hadsereg együttműködését a kollektív bűnösség sztálini elvének alkalmazásában, az úgynevezett málenkij robot levezenylésében már elfelejtik megemlíteni. Ez a tragikus erőszakhullám vezetett ahhoz, hogy az egyszerű emberek szemében szovjet katonának lenni később sem volt elismerésre méltó szerep. Ez az ellenérvés a Fábían családban is erősen élt, hiszen a szerző édesapját is deportálták, a szolyvai gyűjtőtábor, majd a grúziai Tbiliszi lágerének foglya volt, a meghurcoltatások örök mementőjeként pedig arcán egy orosz katonai rézcsat ejtett sebet azt követően, hogy szökni próbált a szolyvai lágerből. Éppen ezért örülhetünk annak, hogy Vári Fábían mégis felismerte – amint a fülszövegben írja –, „ez a két év sem volt hiábavaló”, hiszen az személyisége és világlátása alakulásának fontos időszak volt, és megszületett ez a visszaemlékezés.

Hiszen írásműbe kívánczozóan abszurd már az alaphelyzet is: „Mert hogy kerül egy magyar anya fia a szovjet hadseregbe, s ha már egyszer homlokára vette a vörös csillagot, miért pont német

⁵⁸ Csordás László. Katonának lenni idegenben. In. Hítel 2012/3. – 120.o.

„földön kell védenie a hazát?” A válasz pedig a kárpátaljai irodalomtörténet egy fontos fejezetét és a polgárjogi harcok kezdetét is érinti: büntetésből. A nemzeti kultúrárt fontosnak érző, a pártos irodalom sematizmusát elvető ungvári magyar szakos diákok csoportja 1967-ben megalapította a Forrás Stúdiót, melynek elnöke Zselicki József, szellemi vezére és pártfogója pedig Kovács Vilmos lett, akit irodalomszemlélete és igazságérzete már korábban szembehelyezett a fennálló rendszerrel. A Stúdió tagjainak nézetei és alkotásai, valamint a *Tiszatájban* 1970-ben megjelent Kovács–S. Benedek-tanulmány miatt a szovjet kultúrpolitika helyi felelőse, Balla László több publicisztikában kemény bírálatokat fogalmazott meg az általa vezetett *Kárpáti Igaz Szó* lapjain. Ezeket a rágalmakat Kovács Vilmosék két beadványa követte, amit a felsőbb politikai vezetésnek címeztek. A második, 1972-es beadványról így ír Dupka György: „Az aláírásgyűjtést a Forrás Stúdió tagjai szervezték. Ez a Beadvány még jobban felkavarta az amúgy is puszkaporos légkört, abban ugyanis nemcsak az alkotó értelmiség sérelmeit vetették föl, hanem az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, a nemzetiségi és kollektív jogokat.”⁵⁹ Hát így lett Vári Fábian Lászlóból „láncfalpas huszár” az Elba völgyében. Forrásosként részt vett az aláírásgyűjtésben, ezért több társával együtt kirúgták az Ungvári Állami Egyetemről. Így került az 1972-től két éven át tartó nyelvi száműzetésbe messze szülőföldjétől és a kulturális élettől.

A mű értelmezői külön kitérnek a regény nyelvi érdekességeire, Ilia Mihály a katonai szakzsargon egyes kifejezéseiről írja: „jellegzetes szószörnyek, a szerző persze küszködik velük...”⁶⁰ Érdekes anyagot találhatnak a szövegben az orosz katonai szleng, vagy az ízes, pajzán, esetleg morbid anekdoták iránt érdeklődők,

⁵⁹ Dupka György. Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017 – 156.o.

⁶⁰ Ilia Mihály. Könyvek az asztalon. V.F.L.: Tábori posta, <http://www.barkaonline.hu/ilia-mihaly-rovata/2042-vari-fabian-laszlo-koeteter/>

a bakalét mindennapjainak kifejezéseit teljes természetességgel használja a szerző. A magas katonatárs *fityil* ('kanóc') gúnyneve, a merőkanálról (*cserpák*) elnevezett ételosztó konyhai alkalmazott, az atomtöltet (*tyermojágyernájá*) jelzővel ellátott füstszűrő nélküli erős cigaretta, a nápolyi szeletről (*váfli*) *váfljornak* nevezett homoszexuális Bolsakov százados, a leszerelést jelentő *dembel* kifejezés stb. mind hitelesen adja vissza a hadsereg miliójét, ugyanakkor erősítik az elbeszélő nyelvi idegenségérzetét. Nem tudja, hogyan magyarázhatná el Krecsetov hadnagynak a légvédelmi rakétákkal felszerelt harci járműben keletkezett hajtóműhiba okát, és nem érti katonatársra terminusát sem arra vonatkozólag, hogy a motor besült. A vele együtt szolgálók ugyanakkor értetlenül állnak latin betűkkel írt levelei előtt, amiért egyszerűen franciának (*francúz*) becézik. Ez a nyelvi elszigeteltség legalább olyan kemény büntetés Vári Fábián László számára, mint a katonai szolgálattal járó nehézségek.

Az életmű és a regény tanulmányozója, Papp Endre jó érzékkel mutat rá monográfiájában, hogy „...igazolható értelmezése lehet a *Tábori postának* a bűn és a bűnhődés viszonyrendszerének vizsgálata, mely alapján akár a bűnhődés elbeszélésének is nevezhetnénk a művet.”⁶¹ Hozzá kell azonban tenni, hogy míg a bűnhődés elbeszélése lehetségesnek tűnik a regény kapcsán már említett kettős nyelvi regiszterrel (bár tudjuk, hogy ez is kétséges az emlékezet szubjektivitása miatt), addig a büntetés miértjének magyarázata már sokkal problematikusabb. „A szovjet hadsereg russzifikáló húsdaráló is volt többek között”⁶² – írja Zelei Miklós. Hogyan is kezdhetne bele saját csöndes igazságának elbeszélésébe a katonatársai számára is azonosíthatatlan nemzeti-ségű közlegény ebben a „húsdarálóban”, ahol mindenütt Lenin vagy Brezsnyev piros betűs lózungjai harsognak? A legdrámaibb

⁶¹ Papp Endre. Vári Fábián László (monográfia) – Magyar Művészeti Akadémia, 2016 – 190. o.

⁶² Zelei Miklós. V.F.L.: Tábori posta, <http://www.kortaronline.hu/archivum/2012/04/vari-fabian-laszlo-tabori-posta.html>

ebben pedig a tény, hogy éppen az elbeszélő-főhős írja ezeket óriási rajzlapokra a Lenin-szobában. Megalapozott lehet a párhuzam a Tábori posta és Ottlik Géza Iskola a határon című regénye között, hiszen itt valami sokkal többre lenne szükség mások, a parancsokat osztogatók által kisajátított szavaknál; „Nem jók a szavak” – írja Ottlik. A személyes sors elbeszélése lehetetlenné, vagy ami még rosszabb, értelmetlenné válik. Hősünk két alkalommal is – még szolgálata elején, a berdicsevi tanezredben – megmagyarázhatatlannak érzi eltávolítását az egyetemről, így a kérdésekre előbb egy orosz tisztnek, majd munkácsi magyar katonatársának hazudja, hogy „a sok kurvázás miatt” kellett abahagynia tanulmányait. Ezen pedig az sem segít, hogy a szintén kárpátaljai magyar Antal Sándor századossal való beszélgetéskor kiöntheti a lelkét, mert benne is a szovjet rendszerre felesküdt hivatásos katonát látja, aki valóban nem képes igazán megérteni őt, csupán óvatosságra inti.

Jó tudni, hogy a megszólalás és az elbeszélés lehetőségeit kereső huszonéves fiatalember végül leszerelt, és az anyanyelvbe vetett töretlen hite a kifejezés legszentebb formájához, a vershez vezette őt. Biztosak lehetünk benne, legszebb költeményeinek sorai sokkal tovább élnek majd közös emlékezetünkben, mint bármelyik korszak hamisan harsogó jelmondata.

GYERMEKKOR A SZÖGESDRÓTON TÚL (VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *VÁSÁRTÉR*)

Egyes emberek annyira izgalmas vagy tartalmas utat járnak be, hogy azt mondjuk róluk, életük egy kész regény. Nos, ez Vári Fábán Lászlóra, József Attila-díjas költőre immár kétszeresen igaz, mert 2018-ban második regénye is megjelent, amelyben életének egy újabb szakaszát meséli el. Míg a 2011-ben napvilágot látott *Tábori postában* katonáéveit idézte fel a szerző, a most megjelent *Vásártér* a gyermekkor világába kalauzolja az olvasót.

A *Tábori posta* elemzői rendre megpróbálkoztak Vári Fábán prózájának műfaji besorolásával. A szerző életművét tárgyaló monográfia írója, Papp Endre emlékiratot, Zelei Miklós szociográfiát és esszeregényt, Csordás László visszaemlékezés-regényt említ. És bár a monográfus megjegyzi, ez „aligha kardinális kérdés”, valószínű, hogy a regény írója a *Vásártér* esetében már elejét szeretné venni a hasonló műfajelméleti fejtegetéseknek azzal, hogy a könyvet saját fülszövege önéletrajzi regényként aposztrofálja.

Vári Fábán László emlékezőtehetsége nem mindennapi: gyermekkorának számos eseménye (melyek helyszíne többnyire

Tiszaújlak Vásártérnek nevezett része) a maga eleveenségében jelenik meg előttünk, ráadásul az emlékek közül jó érzéssel válogat, történetei visszaadják a kor hangulatát, a vidék életét. A kárpátaljai Tiszaújlak társadalmát az ötvenes-hatvanas években egy érdeklődő, érzékeny lelkű kisfiú mindennapjain keresztül, de már az érett elbeszélő hangsúlyai által és szemszögéből ismerhetjük meg. A lineáris történetmesélést ugyanakkor többször megszakítják a dőlt betűkkel szedett, olykor konkluzív, moralizáló, de többnyire a gyermek-szülő kapcsolat késői, sorscsapásoktól terhes időszakáról szóló részek, melyek már a közlemúltban játszódnak. Egyben ezek a legmegrendítőbb szövegrészek is, hiszen a többnyire felhőtlen ifjúkor nosztalgikus élményeivel szemben itt, az élet derekán a halál folyamatos jelenlétével, a beteg, magatehetetlen szülő ápolásának naturalisztikus leírásával, a sérelmekkel teli fiúgyermek tépelődő kétségbeesésével találkozik az olvasó.

Az idősebbek történeteiből, a felnőttek párbeszédéből, a véletlen tapasztalásokból rajzolódik ki a főszereplőt körülvevő világ, és egyben a XX. század első felének tragikus történelme. A csehszlovák idők, a '33-as nagy árvíz és az újrakezdés évei, a második világháború súlyos veszteségei, a román megszállás, a zsidók elhurcolása és a sztálini repressziók mind érintik valamilyen módon a családot és a tágabb közösséget. Ezek az emlékek kísértének a gyermek-főszereplő jelenében, ahol éppen az új rendszer kiépítése folyik. Ennek megfelelően már a helyi magyarok nyelvébe is beférköztek a szovjet közigazgatással kapcsolatos idegen szavak: a buhálter ('könyvelő'), a beszpeka ('állambiztonsági szolgálat'), a druzsinista ('önkéntes rendfenntartó'), a szberkassza ('takarékpénztár'). A nyugati rádióadókat blokkoló nagy antennatornyok baljós árnyékában már a rubel a fizetőeszköz, enyhébb eszközökkel ugyan, de folytatódik az egyházüldözés, a hivatalos időszámítás pedig a moszkvai, ezért kezdődik a cipőgyári munkások délelőtti műszakja hajnali öt órákor.

Külön említést kap a Vári Fábián László által megtapasztalt történelmi események közül például az 1956-os magyar forradalom, amit édesapja és a környék férfi lakosai a rádióadásokon keresztül kísérték figyelemmel. A lelkesedés a megfélemlített kárpátaljai magyarokra is átragadt, a szomszéd fiú csizmatalpából faragott nyomdabetűkkel készítette szórólapjait: „Mert ez a föld magyar haza, minden orosz menjen haza!” És ők voltak egyben az elsők, akikben a hirtelen jött remény a szovjet hadsereg látványától csalódottsággá vált, Tiszaújlak volt ugyanis az a település, ahol a Budapest ellen induló tankok átlépték a szovjet-magyar határt.

Hiteles képet fest továbbá a regény az ifjú lélek tapasztalásairól, a felnőttek világával ismerkedő kíváncsi gyermek gondolatairól. Különösen szép és egyben mulattató részek a nyiladozó elme első találkozásai az ellenkező nem iránti vonzalommal, az akkor még oly távoli testi szerelem titkaival. A már iskoláskorú elbeszélő ezzel kapcsolatos gondolatai így szerepelnek a regényben: *„Talán a kimerüléstől, talán más okból, de már mindkettlen lihegnek, s amikor Sanyi elengedi végre a lányt, én nagyon csodálkozom, hogy a Zsuzsika kipirult arcán sem haragot, sem megvetést nem látok. Ki érti ezt? De mindjárt eszembe jut régi lakónk, az éjszakánként hangoskodó Margit, meg Béla bátyja, aki a szomszédasszonnyal szeretett volna valami hasonlót tenni, ha az erőteljesen le nem dobja magáról. Zavar van bennem, valahogy nem tudom még magamban hova tenni, de félig-meddig már biztos vagyok benne, hogy a szerelemhez, amelyről egy kislánnyal kapcsolatban néha már magam is gondolkodom, ezeknek a nem túl durva, színjátékszerű birkózásoknak valami köze lehet.”*

Ahogy a *Tábori posta*, úgy a *Vásártér* is olvasható Vári Fábián László lírai munkássága felől közelítve, erős szálakkal kötődnek egymáshoz a szövegek, és a jelenleg is formálódó szerzői életmű horizontjának éles kontúrajait adják. Sorra megelevenednek a *Változatok a halotti beszédre* című vers szereplői, az özvegyként

újránősült apai nagyapa és a „pompás vérörökséget” elpazaroló gyermekei. *„Nemrég – jóval túl az éjszaka felén – arra riadtam, hogy fogyatékn a levegőm. Fekhelyemről felpattanva úgy tátogtam, mintha csak a víz alól szabadultam volna, s miközben visszanyugodott belém a lélek, felsejlett előttem az apám fölém hajló alakja. Tehát ő ébresztett fel.”* – a regénynek ez a részlete is tisztán összecseng a vers képeivel:

*„Ha vackomon rémálmoktól gyötörve,
levegőm fogytán hörögve rángok,
holt apám rohan váltott szelekkel,
s úgy veri vissza belém a lelket,
hogy orromon-számon dőlnek a lángok.”*

A személyes baleset és a múlt nagy árvizének emlékével fenyegető megszemélyesített Tisza éppolyan fontos visszatérő motívum a *Vásártérben*, akárcsak a szerző korábbi, *A tenger nevében* című versében. Ráadásul a regényből megismerhető az énekesmadarak nyelvét kimetsző újlaki zsidó rőfös történetének autentikus forrása, a nagymama elbeszélése is, ami a kétezres években született *Ajánlás nélkül* című vers alapjául szolgált.

Bár ez igen szubjektív olvasói vélemény, de még a külvilág zajánál is jobban zavar olvasáskor, a szövegben való elmélyedéskor egy-egy elütés, helyesírási hiba. Mintha csak egy álomból zavarának fel, és nem hagy nyugodni, többször is vissza kell keresnem, hogy nem én olvastam-e rosszul. Túljutottam már a regény felén, amikor az elütéseket megelégtelve jelölni kezdtem a leglátványosabbakat. A maradék 120 oldalra így is jutott nyolc hiba, így hát nem tudtam minden méltatlankodás nélkül gondolni az olvasószerkesztőre.

Vári Fábián László higgadt és végsőkéig kiművelt elbeszélés-módja nem szeretné az elmúlt korok viszontagságait különösebb

katasztrófaként értelmezni, azokat a maguk valóságában mutatja be. A *Vásártér* nem keres szenzációs témákat, a szerző különös érzékenységgel találja meg a lehetőséget saját emlékeinek és érzéseinek rendkívül őszinte bemutatásában. Így válik a személyes tapasztalat általános érvényű leckévé, amivel a regény olvasása bárki számára maradandó élményt nyújthat.

AZ ÍRÁSOK EREDETI MEGJELENÉSI HELYEI

A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban. In: Együtt 2015/6., 101–105. o. (Újraközölve: „Ezer fogoly küldi imáját az égbe... *Mi Atyánk, Úristen, segíts haza minket!...*” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlás Kárpátalján. szerk.: Dupka György–Zubánics László. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2016 – 111–115. o.)

Beregszász szülötte, Jánosi György. In: Partium 2015, tavasz

A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben. In: Együtt 2016/6., 80–84. o. (Újraközölve: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszöldön és a Kaukázus országaiban.* Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2016. november 18. szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Ungvár–Beregszász: Intermix Kiadó, 2017 – 95–99. o.)

„...s egy reggel nem volt már Magyarország.” A nemzeti sorskérdés és egyéni létértelmezés párhuzama Vári Fábián László *Változatok a halotti beszédre* című versében. In: Magyar Napló, 2017/2., 20–22. o.

Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja. In: „*Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...*” *Múlt-idézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, GULÁG-és GUPVI-táborok, áldozatok, emlékhelyek.* szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó–Szolyvai Emléparkbizottság, 2018 – 95–99. o.

Ősz, idegenben (Ármos Lóránd: *A kilternani ősz*). In: Helikon 2017/11., 21. o.

Újabb árnyalat a Szürkéhez (Lőrincz P. Gabriella: Szürke). In: Együtt 2016/5., 102–104. o.

Hagyomány és folytonosság (Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján*). In: Együtt 2017/2., 81–82. o.

Mondakincsünk új tárháza (Dupka György–Zubánics László (szerk.): *Szépasszony dombja*). In: Együtt 2014/5., 50–53. o.

Kilátástalanság – gondolatok Brenzovics Marianna írói világáról (Brenzovics Marianna: *Kilátás*) (előadás). Elhangzott: Kilátás/Hosszúnap c. szimpózium a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság, a Fialat Írók Szövetsége és a Szépirodalmi Figyelő szervezésében (2018. november 22.)

Az igazság nyelve (Vári Fábián László: *Tábori posta*). In: Irodalmi Magazin 2018/2., 124–126. o.

Gyermekkor a szögesdróton túl (Vári Fábián László: *Vásártér*). In: Bárka 2018/6., 110–112. o.

TARTALOM

I. MÚLTUNK TÜKRE.....	5
A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban	7
Beregszász szülötte, Jánosi György	13
A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben.....	18
„...s egy reggel nem volt már Magyarország.” A nemzeti sorskérdés és egyéni létértelmezés párhuzama Vári Fábián László Változatok a halotti beszédre című versében.....	24
Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja.....	31
II. HAGYOMÁNY ÉS FOLYTONOSSÁG	37
Ősz, idegenben (Ármos Lóránd: <i>A kiltarnani ősz</i>)	39
Újabb árnyalat a Szürkéhez (Lőrincz P. Gabriella: <i>Szürke</i>).....	43
Hagyomány és folytonosság (Dupka György: <i>Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján</i>)	48
Mondakincsünk új tárháza (Dupka György–Zubánics László (szerk.): <i>Szépasszony dombja</i>).....	51

Kilátástalanság – gondolatok Brenzovics Marianna írói világáról (Brenzovics Marianna: <i>Kilátás</i>)	56
Az igazság nyelve (Vári Fábián László: <i>Tábori posta</i>).....	63
Gyermekkor a szögesdróton túl (Vári Fábián László: <i>Vásártér</i>).....	69
Az írások eredeti megjelenési helyei.....	74